

Körkérdés

az EU-csatlakozás várható közvetlen hatásairól – II. rész

Az EU-hoz történő csatlakozás közeledtével egyre fontosabbá válik a kérdés, hogy a belépés után a gazdaság szereplőinek és a lakosságnak milyen közvetlen, gyorsan érvényesülő gazdasági és társadalmi hatásokkal, változásokkal, új helyzetekkel kell számolniuk. Azoknak – az akár kedvező, akár kedvezőtlen – fejleményeknek a számbavételét kérjük, amelyek különböző intenzitású érvényesülésével a belépés másnapjától lehet vagy kell számolni, és amelyek a vállalkozások és a lakosság számára fontos területeket érintenek. A csatlakozásra való felkészülés egyik eleme az, hogy a szakértők minél több oldalról vegyék figyelembe ezeket a hatásokat.

*A hatások lehetséges köre igen széles, közülük sorolunk fel néhányat a teljesség igénye és a hozzászólásokban érintett kérdéskörök korlátozásának szándéka nélkül. Ilyen lehet az ár- és béralakulás, a foglalkoztatottság és munkaerő-migráció, a versenyhelyzetek és a piacra jutás, a kamatok, a gazdasági növekedés, a működőtőke-beáramlás, a makrogazdasági egyensúly, a nyertes és vesztes területek, az életminőség, a jóléti ellátások, az EU-előírások bevezetésének hatásai.**

Bácskai Tamás

egyetemi tanár

AZ EU-TAGSÁG: AZ ÜGYELETES MUMUS

A hangos harsonaszóval szétkürtölt riogatások korát éljük világméretekben: az ezredforduló várható hatásai a számítástechnikára, az euróra való áttérés „megrázkódtatásai” az övezeten belül és kívül, az egyik vagy a másik pártszövetség hatalomra kerülése hazánkban – nemzetközi vagy hazai mumusok. Utólag kiderül, hogy a gond, a probléma vagy nem is létezik, vagy nagyságrendekkel kisebb az előre jelzetttnél. (Ezzel nem akarom azt állítani, mintha a világnak nem lennének súlyos problémái is, amelyeket nagyrészt a fejlett országok lakosságának szavazatokban is kifejezésre jutó hedonisztikus fogyasztási törekvése és társadalmi szolidaritási fogyatéka okoz.)

Nálunk most az EU-belépés az ügyeletes mumus, valójában olyan nevetséges érvekkel, hogy önmagában a belépéstől nem gazdagodunk meg – ki is hihette ezt egy pillanattig is –, valamint azzal, hogy a belépéssel kezdődik az „igazi” verseny. S ha nem lépünk

* E számunkban a lapzártáig beérkezett válaszok második részét közöljük, a folytatás márciusi számunkban jelenik meg.

be, akkor vajon ülhethénk-e babérjainkon? S ha nem, akkor nem előny-e a közösségen belül, a tagországokéval azonos közösségi feltételek közepette versenyezni? Arról nem is szólva, hogy előttünk már számos ország vált tagországgá, s nem romlott, hanem javult gazdasági helyzetük.

A valódi kérdés az, hogy létezik-e olyan gazdasági világjelenség vagy folyamat, amely bennünket ne érintene, akár kívül maradunk az európai integráción, akár azon belül vagyunk. S ha a kérdésre nemmel válaszolunk, akkor azt is fel kell vetnünk, hogy e világfolyamatok pozitív elemeit érvényesíteni, illetve negatív hatásait ellensúlyozni hol lenne nagyobb lehetőségünk, az EU-n kívül vagy azon belül?

Az utóbbi néhány esztendőben hazánkat számos, kizárólag káros külső sokk érte. Ezek közül kiemelkedik a huzamos ideje tartó pangás fő külső piacainkon, olajár-emelkedés, működőtőke-kivonulás, az ipar mozdony szerepének megszűnése, az idegenforgalom súlyos visszaesése. Belső fejlődési akadály nálunk gazdaságunk mindmáig megmaradt és nemzetközi fizetésimérleg-deficitet kondicionáló, s az egyensúlyhoz és növekedéshez elégtelen hozzáadott értéket előállító szerkezete, a régiók fejlettsége között tátongó szakadék, az elmaradottak felzárkóztatásához szükséges infrastruktúra fogyatékos volta. A külső hatások többsége az EU-tagországokat is érintette, mégpedig közvetlenebbül, mint bennünket (elsősorban a gazdaság pangása).

A régiók közötti fejlettségi különbségek néhány tagországban a mienkéhez hasonlóak. Ami a struktúrát illeti, abban az unió a maga tartós fizetésimérleg-többletével kétségtelenül lényegesen megelőzött bennünket. S mi is kevésbé lennénk kitéve a külső sokkok hatásainak, ha a kis behozatali igényű szolgáltatási szféra hozzájárulása a GDP-hez lényegesen nagyobb volna.

Ezeknek a kizárólag negatív hatásával szemben EU-tagságunk nagy horderejű előnyökkel jár – igaz, hogy nem azonnal vagy két esztendőn belül –, s az előbb felsoroltakéval össze sem hasonlítható mértékben kisebb, rövid távon bekövetkező hátrányokkal. Az előnyökről talán elég annyi, hogy egy, az optimálishoz közelítő, csaknem kontinens méretű egységes áru- és tőkepiacnak a részei leszünk, annak struktúrája felé közeledünk, s ha minimális mértékben is, de befolyásolhatjuk döntéseit. Az sem elhanyagolható, hogy az EU a regionális és a strukturális haladásra, az infrastruktúra fejlesztésére külön forrásokat különít el, csak meg kell tanulnunk, hogy érdemleges, lehetőleg nem egyetlen tagország számára jelentőséggel bíró projektekkel pályázzunk. Ami a munkaerő-vándorlás kérdését illeti, amit a jelenlegi tagországok egy része eltúloz – a tagjelölt országokhoz földrajzilag közeli államokban ez az „ügyeletes főmumus” –, furcsa, ellentmondásos jelenség. A külföldről származó munkaerő legnagyobb hányada az unión kívülről – a Balkánról, a Brit Nemzetközösség, illetve a Francia Közösség tagállamaiból – áramlik be, viszont – a valahai olasz vendégmunkásokat kivéve – még a Római Szerződésben társult országok között sem vált számottevővé.

Hatás – pozitív vagy negatív – akkor keletkezik, ha lényeges, minőségi változás következik be valamely ország státusában. Mi változhat kárunkra lényegesen a tagsággal?

Az egyik, talán a legáltalánosabb ellenérv az ország szuverenitásának csorbulása. Valójában a szuverenitás látszatának, formális jogi vonatkozásainak a korlátozásáról van szó. De facto ezt a szuverenitást nemzetközi és kétoldalú egyezmények (IMF-, OECD- és WTO-tagság stb.) minimális mértékűre redukálták, s túlnyomórészt hazánknak nem is csak hosszú távú érdekei védelmében (a kormányok kényelmét szolgáló, nemzedékek közötti kötelezettségátcsoportosítás, az infláció stb. korlátozásával). A többi tagországban és nálunk is a szuverenitás a költségvetést alakító preferenciák meghatározásában áll (oktatás és egészségügy, ezen belül felső-, közép- és szakoktatás közötti választásban, a megelőzés, valamint a házi ápolás és a gyógyintézmények szereposztásában stb.).

A változások zöme – hosszú folyamatban – már megtörtént. Az EU-nak immár huzamos ideje társult tagja vagyunk, jogszabályaink vagy EU-konformak, vagy haladékok kaptunk az EU-tól az uniós jogszabályokhoz való alkalmazkodásra (versenyfejezet, földtulajdonlás, környezetvédelmi normák). A mintegy 60 törvényhozási jóváhagyásra váró jogszabályi változtatás inkább technikai, mint tartalmi jellegű.

Minthogy arra törekszünk, hogy a legrövidebb időn belül a szorosabb gazdasági szabályozású EMU-ba is felvegyenek bennünket, fiskális és monetáris politikánk a GDP-hez képesti arányokat tekintve az utóbbiban elfogadott hiány-, államadósság- és inflációs korlátok felé közeledik. A forint teljesen konvertibilis valuta, az áruk, szolgáltatások és a működő, illetve a portfólió tőke mozgásának nincs adminisztratív akadálya. A pénzügyi közvetítési kör tőkemegfelelési, kockázatkezelési követelményei nálunk is, csakúgy mint az unióban, a bázeli előírásoknak megfelelőek, s előkészületben van a Bázeli II.-re való áttérés.

Az integrálódásnak két újfajta hatásával lehet számolni. Az egyik a külkereskedelmi forgalom áttérlődésének a kihatása, a második pedig a mezőgazdasági termék- és birtokstruktúrára való hatás. A külkereskedelmi forgalom áttérlődése azokat a cégeket érinti, amelyek az unión kívülről importálnak vagy oda exportálnak.

Ami a mezőgazdaság forrásait illeti, azok a belépéssel megnőnek, ha a jelenlegi tagokéhoz képest negyedrészen és teljes mértékben halaszta is. Miközben maga az agrárrendszer az unióban transzformáció előtt áll, hiszen a közös agrárpolitika egyetlen korábban kijelölt célját sem sikerült az alkalmazott eszközök révén elérniük. Ami a termékszerkezetet illeti, azt akkor is radikálisan meg kellene változtatni az intenzív kultúrák javára, ha a csatlakozás szóba sem jönne. Ugyanúgy a birtokszerkezetet is. Ami pedig a külföldiek földtulajdonlásának liberalizálását illeti, a jelenlegi helyzetnek csak a magyar mezőgazdaság látja kárát az alacsony földár, s ezért alacsony hitelezési érték következményeként.

Gondként hangoztatják munkavállalói körökben az áruk, szolgáltatások, ingatlanok, értékpapírok árának felfelé való kiegyenlítődését. Ezzel szemben ez még az euróközösségben sem következett be az elmúlt időszakban. Másodszor az ingatlanárak ugyan lényegesen alacsonyabbak az azonos paraméterekkel bíró nyugatiakéhoz képest, s vajon nem emelkednének-e ugyanolyan mértékben, ha nem kerülnék be az unióba? S nem ugyanaz-e a helyzet az igen alulértékelt hazai értékpapírok tekintetében, amelyek forgalmában, elsősorban a részvények körében ma is túlnyomó a külföldi befektetők aránya?

Az a felfogás is nyilvánosságot kapott, hogy a hatalmas piac kedvez a nagy, mértékgazdaságos cégeknek, s hátrányos a kicsinyekre nézve. Nem valószínű, hogy az EU-n belül gyorsabban, nagyobb mértékben szorulnának ki kis boltok a bevásárlóközpontok terjeszkedése nyomán. Viszont az EU-ban sokkal nagyobb összegeket fordítanak, s nálunk lényegesen hatékonyabban a valóban életképes kisvállalatok támogatására, s nagyságrendekkel fejlettebb a kockázati tőke jelenléte e szektorban.

Akár az unión kívül, akár azon belül a makroökonómiai feltételeken, és az azok között működő hazai vagy külföldi tulajdonúakon (a különbség eltűnt vagy eltűnőben van), továbbá a fajlagos béreken, a munkaerő szakképzettségén múlik az, hogy az országtól milyen árfekvésben és mennyiségben vásárolnak külföldiek, s mennyire marad vonzó telephely.

Becsky Róbert,

az Európai Tükör főszerkesztője

A JÖVŐT NEM SEJTHETEM...

...szólt az 1956 után született sláger. Nos, azért mi egy kicsit jobb helyzetben vagyunk. Az Európai Unióba való belépés Magyarországra gyakorolt lehetséges hatásainak vizsgálata a 90-es évek elején megkezdődött, amikor a Társulási Megállapodásba sikerült némi utalást becsempészni a teljes jogú majdani tagság iránti igényünkről. Azóta sokkötetnyi tanulmány, uniós kérdőívre adott válasz, éves országértékelés, folyóirat és újságcikk született az uniós követelményekről, a magyarországi felkészülésről és megfelelésünkről ezen követelményeknek, valamint a korábban csatlakozott országok tapasztalatairól. Mégsem állíthatjuk, hogy akárcsak a hozzánk hasonló fejlettségű országok tapasztalatai alapján például kijelenthetnénk – habár politikusok ilyen feltételezések alapján fogalmaznak vagy fogalmaztak meg követelményeket, és a polgárok széles körben így is vélekednek –, hogy a magyar bérszínvonal viharos gyorsasággal zárkózik fel vagy kell felzárkóznia az unióshoz. Egységes bérszínvonal az Európai Unióban sem alakult ki. Hiába az egységes belső piac, a munkaerő szabad áramlása, Portugáliának, Görögországnak vagy akár Spanyolországnak majd húsz évvel teljes jogú taggá válásuk után sem sikerült elérniük a fejlett országok egy főre jutó GDP-értékeit és bérszínvonalát. Mint ahogy – az áruk, a szolgáltatások szabad áramlása ellenére – egységes árszínvonalról sem beszélhetünk. Ezen országok polgárai a statisztika tanúsága szerint olcsóbban jutnak az élelmiszerekhez, a szolgáltatásokhoz, sőt még a kereskedelmi forgalomban országhatárokat könnyebben átlépő tartós fogyasztási cikkekhez is. Ez utóbbi cikkek ára ugyanis nemcsak az előállításukhoz és forgalmazásukhoz szükséges ráfordításoktól, hanem a velük szemben álló vásárlóerő nagyságától is függ. Tehát még a lehetséges és viszonylag könnyebben mérhető gazdasági hatások sem könnyen ítéltelők meg, különösen rövid távon. Ráadásul ezek a következmények a társadalom tagjait különbözőképpen érintik munkavállalói, munkáltatói, avagy fogyasztói minőségükben. Egy bizonyos termékpiacon kibontakozó élesebb verseny a fogyasztók számára kedvező, ugyanazon áru hazai előállítói számára egyenesen csődöt jelenthet. Természetesen ezzel nem kívánom cáfolni, hogy különösen hosszabb távon egy sor előny ne származna Magyarország uniós tagságából, elsősorban felzárkózásunk szempontjából, de az egyes polgárok számára is.

Van egy másik körülmény is, ami számunkra megnehezíti a csatlakozás lehetséges társadalmi és gazdasági hatásainak felmérését. Ez pedig az a speciális helyzet, hogy az Európai Unió történetében példátlan méretű bővülés, legalábbis ami a taglétszámot illeti, az unió mélyülésével, az intézményi rendszer, az agrárrendtartás, a költségvetés szándékolt reformjával párosul. Ezért sem tudhatják a most belépő országok, hogy milyen időtávra mekkora pénzügyi támogatással számolhatnak, milyen is lesz az az unió, amelyhez csatlakoznak. Azt pedig végképp nehéz ma megbecsülni, hogy a tizenötök huszonötökre való bővülése miképpen hat az unió működésére. Elméletileg például akár az sem kizárt, hogy a jóval alacsonyabb bérű országok versenye bizonyos árupiacokon az árak csökkenését eredményezi, mint ahogy ilyen félelem van is a Közösség mezőgazdasági termelőinek körében. Ebből a szempontból elgondolkodtató, hogy a bővítés stratégiájára az unió nem rendelkezik olyan kidolgozott és időbelileg ütemezett koncepcióval, mint amilyet akár az egységes belső piacra, akár az euró bevezetésére kidolgozott. Sőt jellemző módon az eredetileg 6 országra méretezett, Berlinben meghatározott támogatási összegek maradtak érvényben a 10 országra. Ez egyértelmű bizonyíték amellet,

hogya a Helsinkiben született döntés politikai volt, amely nem igazán számol – a költségvetési hatásokon túl – a tíz ország belépésének az unió gazdasági működésére gyakorolt hatásáról. Nem is beszélve a társadalmi, szociológiai következményekről.

Mindezzel nem azt szerettem volna bizonyítani, hogy a csatlakozásnak akár a folyóirat kérdéseiben érintett témáiról nem lehetne vagy nem kellene beszélni. Ellenkezőleg a sikeres csatlakozás feltétele, nemcsak a kedvező népszavazási eredmény, hanem a sikeres alkalmazkodás, végső soron Magyarország felzárkózásának, modernizálásának okán is, hogy tisztában legyünk annak rövid és hosszú távú következményeivel. Úgy gondolom, a felkért hozzászólók között is lesznek olyanok, akik kellő információ birtokában számszerű válaszokat is adnak a Szerkesztőség kérdéseire. Amit magam hangsúlyozni szeretnék, az egyrészt a végletektől való tartózkodás fontossága. A gazdasági gyarmati léttel, a függetlenség elvesztésével való fenyegetésnek – ami egy kis ország esetében, a mai globalizált világban meglehetősen anakronisztikusan hangzó érvelés – tapasztalhatjuk, hogy van bizonyos hatása a közvélekedésre. De a másik véglet sem jobb, a túlzott várakozások keltése. Mellesleg több korábban csatlakozott ország, így Ausztria, Finnország példája is arra int, hogy egy-két évvel a csatlakozás után ezen országokban a közvélemény uniós csatlakozásról kialakított kedvező képe éppen ezért változott meg. Másrészt fontosnak tartom – amint már utaltam is rá – a rövid és a hosszú távon várható, a különböző társadalmi csoportokat eltérő mértékben érintő hatások felmérését és kellő hangsúlyozását is.

Erre időnk is van még, jó két év.

Blahó Miklós, a Népszabadság főmunkatársa

MIKOR VEZESSÜK BE AZ EURÓT?

Az uniós csatlakozás után célszerű-e mihamarabb bevezetni az eurót? A kormány és a jegybank véleménye szerint igen. De akadnak szakértők, akik a kockázatokra is felhívják a figyelmet, mondván, hasznos lenne legalább átgondolni, mikor és milyen körülmények között érdemes megválnunk a forinttól. A közös valuta meghonosításáról nálunk akkor indul vita, amikor az unióban már a rendszer reformját is meghirdették. Holott a 2003. év egyik legégetőbb kérdése – az egyensúlyi növekedés feltételeinek helyreállításával is összefüggésben – éppen az lesz, hogy magára vegye-e az uniós átlagnál gyorsabban fejlődő, s ezért magasabb inflációt felmutató magyar gazdaság az euróövezet stabilitási paktumának kényszerzubbonyát?

Az euró tíz éven belül összeomlik – jósolta néhány hónapja *Milton Friedman*, Nobel-díjas amerikai közgazdász. Azzal érvelt, hogy a gazdaságok túlságosan különböznek egymástól, de a szabályok valamennyiükre egyformán érvényesek. Ezt a nagyon borús előrejelzést valójában senki sem osztja, de az uniós viták mégiscsak azért robbantak ki az elmúlt hetekben, mert a tagok úgy érzik, mindenkire ugyanazt a méretet szabták. Holott a gazdaságok teljesítménye eltérő: vannak gyorsabban, és vannak lassabban növekvők – Németország örülne kétszázalékos bővülésnek is, míg Írország 1992 óta éves átlagban csaknem nyolc százalékkal robogott, akadnak gyorsabb és lassúbb inflációs ütemek, kisebb és nagyobb államháztartási hiányok, államadósságok, lakossági megta-
karítások.

Am a stabilitási paktum kerete nem feszegethető. A költségvetési deficit nem haladhatja meg a GDP három százalékát, de a büdzsének inkább egyensúlyi állapotot kell tükröznie. Az övezet átlagos inflációja két százalék lehet. Erre mondta nemrégiben Ro-

mano Prodi, a brüsszeli bizottsági elnöke, hogy ostobaság mereven ragaszkodni az előírásokhoz.

A vita nem elméleti. Az eurózóna tizenkét országában visszaesett a növekedési ütem. A német gazdaság 2002-ben talán nem is bővül, s az olasz is vergődik. Franciaország egy árnyalattal talán jobban teljesít. Az övezetnek ez a három országa közelítette meg, lépte át a háromszázalékos határt. A bizottság felszólította őket, hogy az 1996-ban lefektetett stabilitási paktum szellemének megfelelően középtávon tüntessék el a hiányt. Annyi engedményt kaptak, hogy ne 2004-ig, hanem 2006-ig hajtsák végre ezt a kellemtelen feladatot. A kisebb államok pedig – amelyek az euró bevezetése előtt súlyos fájdalmak közepette rendbe tették költségvetésüket – dühöngenek, s tiltakoznak. A hár-mak viszont azzal érvelnek, hogy talán mégsem a recessziós időkben kellene adókat emelni, kiadásokat csökkenteni.

A gazdasági és monetáris unió létrejötté, a stabilitási paktum elveinek lefektetése, s az euró közös valutává érésével egy időben már megjelentek a kritikai észrevételek is. *Christopher Allsop* és *David Vines* oxfordi közgazdászok azonban már 1999-ben publikált tanulmányukban rámutattak arra, hogy a közös jegybank fennhatósága alá helyezett kamatpolitika ütközhet a kormányok irányítása alatt maradó fiskális politikával. A reform mellett tör lándzsát frissen publikált elemzésében két francia közgazdász is, *Jean-Paul Fitoussi* és *Jerome Creel*. Úgy vélik, a költségvetésnek rugalmasabban kell reagálnia a visszaesésekre, jelenleg éppen recesszió idején kell lemondani a fiskális ösztönzésről. Szerintük alacsony az inflációs cél is, amelyet a két százalék helyett legalább 2,5-re kellene emelni. Ma az a helyzet, hogy a magasabb inflációjú Írországból az egységes irányadó kamat miatt alacsony, míg az alacsony inflációjú Németországban magas a reálkamat, holott éppen fordítva kellene lennie. Ha tíz viszonylag nagy inflációjú ország csatlakozik, akkor az EKB kétszázalékos célja csak akkor valósítható meg, ha Németország deflációba süllyed, de ennek gazdasági következményei beláthatatlanok. A UBS Warburg számításai szerint Németországban 2,4, Írországból 6,4 százalékos kamat lenne a megfelelő, ezzel szemben az EKB egy éve tartja a 3,25 százalékot – minden tagországban.

A számok szabta korlátok rugalmasabb értelmezése mellett kardoskodott *Stanley Fisher*, az IMF volt vezető közgazdásza, illetve legutóbbi eurózóna-jelentésében maga a pénzügyminiszter is. *Martin Wolf* a *Financial Times*-ben hangsúlyozta: nem feltétlenül ésszerű, hogy a költségvetéseknek egyensúlyban kell lenniük, s a három százalék feletti hiány sem katasztrofális önmagában. A kevésbé eladósodott országoknak lehetővé kellene tenni a korlát átlépését. De átfogó reformok nélkül ez sem lehet megoldás. Az EKB óvatosságát – önnön hitelességének építésén túl – egyébként az is magyarázza, hogy a munkaerőpiac merev. A kamatcsökkentés nem szükségképpen hozna fellendülést, a vállalatok nem vennének fel új alkalmazottakat, mert attól tartanak, később – ha szükséges – nem tudják őket elküldeni.

S bár a stabilitási paktum volt az ára annak, hogy Németország lemondott a márkáról, most Bonn viszi a szót a reformok ügyében – Párizssal karöltve. Azt hangoztatják, hogy a gazdasági teljesítményt öt tényező alapján kellene mérni. Ezek: a költségvetési deficit, az infláció, a foglalkoztatás, az államadósság, a kutatás-fejlesztési kiadások és a nyugdíjkiadások.

Néhány hete – az éles viták hatására – az unió hozzálátott a valutarendszer reformjához. *Romano Prodi* és *Pedro Solbes* pénzügyi biztos bejelentette: a cél az, hogy a fegyelmezett költségvetési politikát folytató országok recessziós időkben több levegőhöz jussanak. A részletek kidolgozása tavaszig eltarthat, s az elképzeléseket az állam- és kormányfőknek kell szentesíteniük.

A lényeg az, hogy a jövőben a háromszázalékos határ megtartása mellett figyelembe vették az államadósság mértékét is. Ez persze eddig is szempont volt, csak kevésbé

törődtek vele. *Solbes* úgy véli, azok az országok, amelyek betartják az eredeti maastrichti kritériumokat, vagyis az adósságot a GDP 60 százaléka alá szorítják le, fegyelmezett fiskális politikát folytatnak, recesszió esetén lazíthatnának a költségvetésen. Munkahelyteremtő, növekedést serkentő beruházásokra költhetnének. A pénzügyi biztos nem feledez meg arról sem, hogy az unióban nyugdíjválság fenyeget: ha az államok most nem tartalékolnak a jövő évtizedekre, súlyos feszültségek keletkezhetnek.

A megoldás nem látszik egyszerűnek, mert nehéz elvileg meghatározni, mi számít „jó pénzügyi helyzetnek”. Ráadásul az államok más-más célra költenének visszaesés idején. A bizottságnak tetszik például, hogy Nagy-Britannia iskolai és egészségügyi rendszerét fejleszti, Franciaország viszont a kutatásra szánna többet, míg Németországnak a munkaerőpiacon kellene reformot végrehajtania. Párizs egyébként még azt is felvetette, hogy a katonai kiadásokat ne számítsák be a költségvetési hiány megállapításakor. *Solbes* jelezte: nem kívánnak felmentést adni a most „vétkesnek” tartott országoknak. A jövőben előre figyelmeztetni fogják a kormányokat, hogy kedvező gazdasági helyzetben, választások előtt ne ígérjenek olyasmit, amire nem lesz pénzük.

Magyarországon alig esik szó arról, hogyan is érintené a gazdaságot a mielőbbi csatlakozás az eurózónához, ha az uniós belépés után a szükséges kétévnyi várakozás, a maihoz kísértetiesen hasonló árfolyamrendszer működtetése után máris bevezetnék a közös valutát. A posztjáról 2001 márciusában leköszönt magyar jegybankelnök, *Surányi György* már 2001. decemberi akadémiai előadásában – vagyis jóval az uniós feszültségek kipattanása előtt – fölvetette: gondoljuk át, sietni kell-e. A magyar gazdaságra még nagy reformok várnak például az egészségügyben, nagy építkezések az infrastruktúra fejlesztésében. Ha a külföldi tőke nem fordul el tőle, akkor a gazdaság növekedési, termelékenységi kilátásai jócskán meghaladják az eurózáton átlagát, de az inflációja is. Kérdés, mihamarabb fel kell-e öltönie az egyenruhát, mesterségesen visszafognia a fogyasztói árak emelkedésének ütemét, a költségvetési hiány erőltetett lefaragásával pedig a növekedés iramát?

A töprengés jogosságát támasztotta alá idén szeptemberben a Nemzetközi Valutaalap (IMF) Lengyelországról szóló jelentése, amely megfontoltságra intett, annak körülméteekintő felmérésére, miként tudja Varsó teljesíteni a maastrichti stabilitási feltételeket – az államháztartásra, kamatokra, inflációra, adósságra vonatkozó stabilitási kritériumokat. Az IMF hiteles és fenntartható folyamat megindítását szorgalmazta, jelezve, hogy nemzeti egyetértés kialakítására is szükség van.

A Fitch nemzetközi hitelminősítő intézet tanulmányában megemlíti, hogy a csatlakozásra kiszemelt tíz ország nem térhet ki az euró bevezetése elől – amint tette azt tagként Nagy-Britannia, Svédország és Dánia –, de az Európai Unió nem is kötötte határidőhöz a nemzeti valuták felszámolását. A Fitch emlékeztet rá, hogy az uniós csatlakozás után az új tagok valutáinak két éven át az euróhoz kötött árfolyamrendszerben kell bizonyítaniuk, s meg kell állapodni Brüsszellel az árfolyamban és a valuta ingadozási sávjában. A forint esetében ez lehet a mai szint és mérték, de lehet más is. A londoni elemzők szerint a költségvetési hiány apasztása szinte mindenütt politikai kihívás is. Ha a mai jelöltek monetáris unióba is beilleszkednek majd, számítaniuk kell arra, hogy a túl lazának ítélt büdssé miatt büntetést kell fizetniük. Am tény, hogy négy évvel az euró befogadása előtt Görögországban 10,2, Spanyolországban 7, Portugáliában 5,7 százalékos GDP-arányú államháztartási hiányt könyveltek el, vagyis hozzávetőlegesen olyan nagyságú deficitet, mint amilyenel jelenleg Magyarország, Szlovákia, Csehország, Lengyelország vagy Málta küzd. Igaz, az említett uniós tagok akkor már részesültek a különböző fejlesztési alapokból, amelyekhez önrészüket büdsséjükbeől hozzáátették. A tagjelöltek erre még csak készülnek. Talán ezért, talán a belső viták láttán figyelmeztette *Pedro Solbes* pénzügyi biztos a tízeket, hogy ne kapkodják el az euró beiktatását.

A Handelsblattnak adott decemberi nyilatkozatában kifejtette: a tízeknek legalább húsz évre van szükségük ahhoz, hogy felzárkózzanak a mai uniós tagok jelenlegi fejlettségi szintjére. Nem érdemes tehát mesterséges időpontokat meghatározniuk: egy-két új tag talán bevezetheti az eurót 2007-ben, de a többi aligha. Így marad arra is idő, hogy a nagy fejlesztési programok keltette költségvetési feszültségeket levezessék, s leszorítsák a hiányt a szigorú korlát alá.

A hivatalos magyar nyilatkozatok arra utalnak, hogy Magyarországon 2007-ben már az euró lehet forgalomban. Az MNB az előnyök közé sorolja az árak jobb átláthatóságát, az átváltási költségek eltűnését, a folyó mérleg finanszírozásával összefüggő problémák megszűnését, az alacsony kamatok növekedést serkentő hatását, az élénkülő külkereskedelmet. Számításai szerint – amelyek azonban nem tudni, min alapulnak – a haszon a GDP 0,3-1 százalékával haladja meg a költségeket.

A magyar kutatók, közgazdászok közül eddig szintén kevesen hallatták hangjukat, foglalkoztak ezzel a témával. *Csaba László* egyetemi tanár a *Külgazdaság* 2002. februári számában azt írta, hogy egyetlen gyorsan felzárkózó ország sem tudja önerőből teljesíteni az eurózóna követelményeit, tehát azokat át kellene fogalmazni. Ugyanakkor leszögezte, az euró belátható közelségbe kerülése lehet az az ösztönző erő, amire „az elkényelmesedésre, önelégültségre hajló kormányzatoknak szükségük is van az évek óta halasztódó strukturális reformok fölgyorsítására”. Úgy látja – mondta egy személyes beszélgetés során –, hogy a maastrichti sarokpontok nem valamiféle megkérdőjelezhetetlen közgazdasági bölcsességet, összefüggést takarnak, pusztán jelzőszámok. Elsősorban a politikusoknak üzennek, ha baj van. *Csaba László* szerint a növekedési áldozat nem igazi veszély, mert az alacsony beruházási ráta, kutatási és fejlesztési kiadások mellett úgysem lehet tartósan három-négy százalék fölé kerülni. *Losoncz Miklós*, a GKI kutatásvezetője szintén a *Külgazdaság* számára írott cikkében (2002. november) azzal érvel, hogy nem kell halogatni a belépést az EU után a monetáris unióba, de – mint hangsúlyozza – a valutaövezet működését a fejlett országokra határozták meg, tehát a növekedés és az egyensúly összeütközésbe kerülhet egymással.

A Pénzügyminisztérium és az MNB még novemberben közös bizottságot hozott létre, hogy megvizsgálják, mikor és hogyan kellene az euróval felváltani a forintot. E munka során talán valóságos vita is kialakul, amely nélkül nálunk sem lehet a nélkülözhetetlen nemzeti egyetértést megteremteni.

Fazekas Károly, MTA Közgazdaságtudományi Kutató Központ

A FOGLALKOZTATOTTSÁG VÁRHATÓ ALAKULÁSA

Magyarországon a foglalkoztatottak aránya a 15–64 év közötti népességben 8 százalékponttal marad el az Európai Unió átlagától. Különösképpen kedvezőtlen a férfiak és közöttük is a „legjobb munkavállalási korban” lévő 35–55 éves férfiak foglalkoztatottsága, amely a legalacsonyabb az EU-tagországok és a csatlakozni kívánó országok csoportjában. Az Európai Unió 1997-ben a „Luxemburgi megállapodás”-ban célként tűzte ki, hogy 2010-re a foglalkoztatottság szintje a tagországokban elérje a 70 százalékot. Ez az elvárás a csatlakozás után számunkra is érvényes lesz. A magyar kormány kancelláriaminisztere és az EU foglalkoztatási és szociális ügyekért felelős főbiztosa által 2001-ben aláírt, „Magyarország foglalkoztatáspolitikai prioritásainak közös értékelése” című dokumentumban vállaltuk, hogy alkalmassá tesszük a magyar munkaerőpiacot az EU egységes közös piacához való csatlakozásra, és elfogadjuk a közösség foglalkoztatáspo-

litikai irányelveit. A kérdés tehát nem az, hogy lesznek-e negatív, a foglalkoztatottság szintjét csökkentő hatásai a csatlakozásnak, hanem az, hogy miként emelhetjük a következő években 60 százalékról 70 százalékra a foglalkoztatottak arányát, miként növelhetjük évente 100-110 ezer fővel a foglalkoztatottak számát az országban. Reális-e ez a célkitűzés, és milyen segítséget várhatunk az Európai Uniótól ezen a területen?

A válaszhoz először azt kell tisztáznunk, hogy miért alacsony a foglalkoztatottság szintje Magyarországon?

Ha a foglalkoztatottsági arányokat a népesség képzettség szerinti bontásában tekintjük, akkor megállapítható, hogy a legalább középfokú végzettséggel rendelkező, munkaképes korú népesség foglalkoztatottsága nem tér el lényegesen az EU-tagországok adataitól. Az alacsony átlagos foglalkoztatottsági szint tehát a képzetlen népesség magas arányának, az alacsony foglalkoztatottság fennmaradása pedig a képzetlen népesség folyamatos újratermelődésének köszönhető. Lehangoló tény, hogy a 20–36 éves fiataloknak még ma is közel egynegyede bármiféle képzettség, a munkaerőpiacon hasznosítható ismeret nélkül, tehát rendkívül rossz foglalkoztatási eséllyel próbál munkát keresni.

Az iskolázottság mellett a foglalkoztatottsági esélyek különbségei leginkább regionális előnyökhöz, illetve hátrányokhoz kapcsolódnak. A rendszerváltást követő években létrejött új munkahelyek területi koncentrációja lényegesen magasabb, mint a szocialista gazdaságban volt, és megszűnt az állások területi koncentrációja. A városoktól távol eső, perifériális helyzetű, alacsony iskolai végzettségű munkaerőt kínáló falvakat messze elkerülték az új állásokat létrehozó vállalkozások: a hazaiak is, de különösen az országba beáramló külföldi tőkével működő vállalatok. A városoktól távoli kistélepeken élő szakképzetlen munkaerő helyzete a kilencvenes évek folyamán reménytelenné vált. Ezeknek az embereknek nagy hányada kivonult a statisztika által követhető munkaerőpiacról, és így nem a munkanélküliek, hanem az „ismert ok nélkül távollévő” inaktívak táborát növelték. E csoportba tartozók túlélési stratégiája elsősorban különböző szociális transzferekhez (gyermeknevelési támogatásokhoz, szociális segélyekhez, közfoglalkoztatási programokhoz), mezőgazdasági jövedelmekhez, önfoglalkoztatáshoz, alkalmi (legfőképpen fekete-) munkákhoz kapcsolódik. Vajon a társadalomnak eme – mintegy 400 000 főre becsülhető – rétege számára milyen változást hoz az EU-csatlakozás? Lesz-e számukra megélhetést biztosító munkahely az első gazdaságban? Képezhetők-e annak érdekében, hogy megfeleljenek az új munkahelyek követelményeinek? Megszüntethető-e a képzetlen munkaerő újratermelése, enyhíthetők-e a képzetlen munkaerő foglalkoztatási esélyeit rontó regionális hátrányok a csatlakozást követő években?

A hazai szociológiai és munka-gazdaságtani kutatások meggyőzően bizonyították, hogy ma a foglalkoztatási esélyeket befolyásoló legfontosabb tényező az alap- és középfokú oktatás helyzete. Az alap- és a középfokú iskolarendszerekből képzettség, a munkaerőpiacon hasznosítható ismeretek nélkül kikerülő fiatalok soha be nem hozható hátránnyal indulnak el. Különösképpen szomorú, hogy többségük sorsa már az iskolába lépve megpecsételődött, mert olyan családokba születtek, amelyek önhibájukon kívül sem tudták őket kora gyermekkorban felkészíteni a sikeres iskolai munkára. Ezek a gyerekek nem kerültek be olyan óvodákba sem, ahol felkészült pedagógusok csökkentették volna a családi háttér miatti hátrányokat. A hátrányos helyzetű gyermekek problémáin, iskolai kudarcain a mai alapfokú iskolarendszer nem tud segíteni. Megdöbbentő tény, hogy a tanulási hátrányokkal indulók jelentős részének, mindenekelőtt a roma kisiskolásoknak a helyzete sokat romlott az elmúlt években. A szabad iskolaválasztás nyomán megindult és az utóbbi években felgyorsult kontraszelekció, az iskolai szegregációt erősítő oktatási formák terjedése oda vezetett, hogy ma a fiatalok iskolai eredményeiben az iskolák színvonalához kapcsolódó esélykülönbségek Magyarországon a legnagyobbak Európában.

A családi, lakóhelyi hátrányok leküzdésére alkalmatlan iskolarendszer a jövőt, a közlekedési infrastruktúra fejletlensége, a földrajzi mobilitás magas költségei a jelent, a munkavállalási teret szűkítik be a népesség egy része előtt. A falvakban, a városoktól távol élő szakképzetlen emberek számára megfizethetetlenek a 20-30 kilométernél távolabbi településeken lévő munkahelyek. A végleges elmenekülést, a régiók közötti migrációt az ingatlanárak igen jelentős területi különbségei, a bérletpiac hiánya teszi szinte lehetetlenné.

Mi fog változni és mi változhat a szakképzetlen munkaerő foglalkoztatásának és újratermelődésének helyzetében az EU-csatlakozás után?

Azt biztosan megállapíthatjuk, hogy nem várható a szakképzetlen munkaerőt foglalkoztató munkahelyek számának növekedése. Ilyen helyzetben a regionális hátrányok csökkentésére kell koncentrálni. Egyrészt a legsúlyosabb helyzetben lévő kistérségekben bővíteni kell a szakképzetlen munkaerő foglalkoztatását megkönnyítő bérszubszidiákat. Másrészt a kormányzatnak át kell vállalnia a kedvezőtlen helyzetű kistérségekről a városokba bejárók ingázási költségeinek jelentős részét. A szakképzetlen dolgozók munkaerő-piaci képzése rendkívül nehéz, kevés sikerrel kecsegtető feladat. Arra viszont számos példa van, hogy a foglalkoztatás és képzés egyidejű biztosításával elérhető, hogy a korábban szakképzetlen munkaerő egy része akár évekig tartó inaktivitás után is visszakerüljön a munkaerőpiacra.

A legfontosabb teendő kétségkívül a szakképzetlen munkaerő újratermelődésének csökkentése. Ez olyan hatalmas léptékű döntéseket igénylő feladat, amely széles társadalmi konszenzust, átfogó tájékoztatást és meggyőzést, valamint az erőforrások jelentős átcsoportosítását igényli.

Az Európai Uniótól sokat várhatunk ezeken a területeken. Az unió a csatlakozást követő években jelentős erőforrásokat fog biztosítani az ország *Nemzeti Fejlesztési Tervében* megfogalmazott programok finanszírozására. A foglalkoztatási arány növelése mint horizontális cél minden területen megjelenik, de értelemszerűen a humán erőforrás fejlesztéséhez és a regionális fejlesztési programokhoz kapcsolódik a legszorosabban. Ismereteim szerint csupán a Humán Erőforrás Fejlesztési Program területén a csatlakozást követő három évben mintegy 212 milliárd forintnak megfelelő támogatásra számíthatunk. Ez a pénz – kiegészítve a kormányzati saját forrásokkal – számos nagyon fontos részfeladat elvégzésére teremt fedezetet. Az uniós támogatási programok preferenciái, a pályázati rendszerek logikája, a brüsszeli döntéshozók prioritásai azonban nem kedveznek az erőforrásokat néhány kiemelten fontos területre koncentrálni csomagterveknek. Így, megítélésem szerint a képzettségi és regionális hátrányokhoz kapcsolódó foglalkoztatási esélykülönbségeknek jelentős csökkentését egy, az európai uniós operatív fejlesztési programok kereteit messze túllépő nemzeti foglalkoztatási program végrehajtása során lehet elérni.

Hamar Judit,
a Kopint-Datorg főmunkatársa

PARADIGMAVÁLTÁS?

Az utóbbi időben nagy visszhangot kiváltó vállalatbezárások (MANNESMANN, Sárbogárd, FLEXTRONICS X-box gyártása, az IBM székesfehérvári üzemének bezárása, és 3500 fő elbocsátása, vagy legújabban a KENWOOD kivonulása) hírére egyre gyakrabban fogalmazódik meg az az állítás, hogy alapvetően megváltozott a külföldi befektetők magyarországi stratégiája, csökkenőben az ország tőkevonzó ereje, és ebben

a minimálbér-emelés és az árfolyamsáv-szélesítés (a forint erősödése) játszott és játszik döntő szerepet. Nem vitatva ez utóbbi változások drasztikus hatását az exportáló cégek egy csoportjára, a következőkben néhány olyan, a kilencvenes évtizedre jellemző tendenciára mutatunk rá, amelyekből látható, hogy korántsem új jelenségekről van szó, és amelyek negatív hatásainak enyhítése sem oldható meg egyszerűen a monetáris és a bérpolitika hagyományos eszközeivel.

A külföldi működőtőke-beáramlás kezdetén is (a nemzetközi tapasztalatok alapján) köztudott volt, hogy a multinacionális cégek könnyen helyezik át tevékenységüket egyik országból a másikba, ha érdekeik azt kívánják (különösen, ha könnyen mobilizálható, egyszerű munkaigényű, bérérzékeny tevékenységekről van szó, és még ingatlanba se fektettek, hanem csak bérlik azt, mint például a fent említett cégek).

A viszonylag egyszerű munkát igénylő, bémunkajellegű tevékenységek súlya a magyar külkereskedelemben és a termelés szerkezetében is már az évtized végéig (tehát a minimálbér-emelést és az árfolyam-politika változását megelőzően) folyamatosan csökkent. A világgazdasági recesszió is elsősorban ezek iránt a tevékenységek iránti keresletet vetette vissza a legerőteljesebben, ami a forgalom csökkenése mellett döntően a hazai hozzáadott érték (bémunkadíj) erőteljes mérséklődésével járt.

A fő kereskedelmi partnereink 1992 végén kezdődő gazdasági visszaesése idején, 1993-ban az összexport 18 százalékkal volt kisebb, mint egy évvel korábban. Ezen belül a bémunkaexport súlya még inkább, csaknem 5 százalékponttal, a bémunkadíj-hányad pedig csaknem 10 százalékponttal csökkent (lásd az 1. táblázat 1993-as oszlopát).

1. táblázat

A bémunkaforgalom szerepe a magyar külkereskedelemben 1992–2000 között
Százalékos részarány (összforgalom = 100) és éves növekedési ütem (dollár alapon)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Részarány, összexport = 100									
Bémunkaexport	23,5	19,1	22,8	24,1	23,7	20,3	20,9	20,2	18,6
Bémunkadíj-hányad*	37,9	28,4	27,9	31,8	28,6	27,2	24,1	22,8	20,7
Éves növekedési ütem, százalék									
Összes export	100	82	120	122	122	122	120	109	112
Részarány, összes import = 100									
Bémunkához behozott anyagok, alkatrészek	17,0	12,3	12,3	16,3	17,6	16,5	16,0	15,9	14,7
Éves növekedési ütem, százalék									
Összes import	100	112	116	107	117	117	121	109	115

* Bémunkadíj = a hazai hozzáadott érték a vállalatok vámokmányokon megadott értéke szerint (a szerződéses díjtételek + hazai hozzáadott anyag, például csomagolóanyag).

Bémunkadíj-hányad = bémunkadíj a bémunkaexport százalékában.

Forrás: GM, vámstatisztika alapján saját számításai.

A jelenlegi recesszió hatására (az árfolyamváltozással együtt) a bémunkaexport (kilenczavi) forintértéke 2002. szeptember végén 18 százalékkal és a bémunkadíj 15 százalékkal volt kisebb, mint egy évvel korábban. A visszaesés azonban dollárban is jelentős, a bémunkaexport értéke csaknem 10 százalékkal, a bémunkadíj pedig közel 8 százalékkal volt kisebb, mint az előző év azonos időszakában, ami a recesszió hatására utal.

A szomszédos országok felzárkózása is hosszabb ideje megfigyelhető. Ezt tükrözi például, hogy amíg Németország bértmukaimportjából a magyar export részaránya 1993-ban még meghaladta a 16 százalékot, addig 1998-ban már csak 12 százalékot tett ki. Ugyanebben az időben Románia részesedése 9-ről 14 százalékra, a FÁK-országoké kevesebb mint 4 százalékról 7 százalék fölé nőtt. (*Bensebaa – Brezinski*, 2000). A közép-kelet-európai országokkal dinamikusan bővülő olasz textil-ruházati bértmukaforgalomban is a magyar részarány 25 százalékról (1992) 16 százalékra csökkent 1998-ig, miközben Románia részesedése 27 százalékról 55 százalékra emelkedett (EUROSTAT adatok alapján, *Balczet – Vitali*, 2000). Kína versenyelőnyeivel is nyilvánvalóan nem tud lépést tartani a magyar gazdaság, mégoly visszafogott bértnövekedés esetén sem (lásd az 1. táblázatban az 1995 utáni időszakot).

Magyarországon a fentiek mellett fontos szerepet játszott a bértmukaforgalom relatív mérséklődésében a termékszerkezet és a bértmukáltató országok közötti súlyponteltolódás – a magasabb hozzáadott értéket jelentő könnyűipari cikkek felől a gépipari termékek felé, és a relatíve kisebb bértmukadíjat fizető bértmukáztató partnercégek felé (amint ez a 2., 3. és 4. táblázatokból is látható).

2. táblázat

A bértmukaexport és a bértmukadíj alakulása fobb piacok szerint (Százalékban)

Országok	Bértmukában gyártott késztermékexport				A bértmukához behozott anyagok, alkatrészek				Bértmukadíj a bértmukaexport százalékában			
	1993	1995	1997	2000	1993	1995	1997	2000	1993	1995	1997	2000
<i>Fejlett országok</i>	92,7	92,8	94,6	95,7	82,7	84,4	87,9	83,0	29,1	31,6	27,2	20,0
Ebből: – EU (15)	86,7	88,8	90,5	93,7	78,7	80,1	79,3	73,5	28,6	31,2	26,8	19,8
– Németország	48,7	48,6	48,2	57,2	44,0	43,4	41,3	35,9	28,5	32,1	26,2	18,1
– Franciaország	4,5	4,7	5,1	4,6	3,4	3,1	3,9	3,0	34,2	33,1	33,6	23,5
– Olaszország	10,4	9,2	8,5	7,6	8,7	9,9	9,6	14,0	32,0	34,6	31,4	25,5
– USA	3,3	1,9	1,9	0,9	0,9	0,9	3,7	2,6	41,3	43,3	38,6	21,6
<i>KKE-országok</i>	6,7	4,8	4,7	3,4	15,1	13,5	7,6	4,1	17,7	42,3	27,5	43,1
Ebből: – CEFTA	3,8	2,2	1,9	2,4	6,1	5,7	4,3	3,6	20,7	37,3	30,2	49,6
– Oroszország	2,3	0,7	1,4	0,1	9,1	6,2	2,5	0,1	8,3	45,4	28,6	25,9
Bértmukaexport	100	100	100	100	100	100	100	100	28,4	31,9	27,2	20,7

Megjegyzés: az összehasonlíthatóság érdekében az adatokat az egyes országcsoportokra (EU–15, CEFTA) a mai szerkezet szerint számítottuk.

3. táblázat

A bértmuka-külkereskedelem termékszerkezetének változása

Megoszlás (SITC5)	Bértmukában gyártott késztermék-export				Bértmukához behozott anyagok			
Összes bértmukaforgalom = 100	1993	1995	1997	2000	1993	1995	1997	2000
<i>Feldolgozott termékek (5+6+8+9)</i>	75,0	63,0	53,3	35,3	75,5	70,3	59,4	43,0
<i>Gépek és berendezések (7)</i>	21,8	34,3	44,6	63,7	20,9	26,5	37,4	55,9

Forrás: GM, vámstatisztika.

A bér munkaexport termék- és piacszerkezetének alakulása 1996–2000 között
(Dolláralapon, százalékban)

Aktív bér munka, feldolgozott termékek (SITC 5+6+8+9)						
	Bér munkadíj a bér munkaexport százalékában			Aktív bér munkaexport az összexport százalékában		
	1995	1997	2000	1995	1997	2000
EU–15	33,7	31,5	28,9	43,1	42,3	30,9
Németország	31,6	31,4	29,3	47,2	44,5	31,6
Franciaország	40,4	37,8	35,5	38,4	35,4	17,9
Olaszország	34,4	31,0	29,7	42,8	44,2	33,7
Aktív bér munka, gép- és berendezésexport (SITC 8)						
EU–15	26,9	21,4	14,8	42,3	22,1	22,4
Németország	29,0	21,2	14,3	52,5	21,8	29,3
Franciaország	20,3	29,5	17,8	28,9	29,4	16,9
Olaszország	39,7	35,7	11,8	10,6	15,0	18,0

Forrás: GM, vámstatistika alapján saját számítások.

Nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény sem, hogy 1998-tól az EU vám-szabályozásában megszűnt a különbség (és a kvóták jó része is) az érzékeny termékek importja és a bér munka konstrukcióban történő behozatala között, ami értelemszerűen mérsékli EU-n belüli bér munkáltató partnereink érdekeltségét ennek a konstrukciónak a fenntartásában.

A külkereskedelem és az iparfejlődés nagyfokú koncentrációja a villamosgép- és járműgyártásra szintén a jelenlegi recesszió által leginkább érintett tevékenységek jövő-beli kilátásait rontja.

1. Az Európai Unióba irányuló export áruszerkezeti koncentrációját jellemző arány-számok (EUROSTAT adatok) szerint 1995–2000 között folyamatosan és jelentősen növekedett a forgalom néhány termékcsoportra való összpontosulása, ami a *kereskedelmi specializáció* fokozódását jelzi, egyúttal azonban a kereslet változásainak fokozott kiszolgáltatottságát is eredményezi. *Az első három termékcsoport súlya* (HS84: mecha-nikai gépi berendezések, HS85: elektromos gépek és felszerelések, HS87: közúti jármű-vek és alkatrészeik) az 1995. évi 37,6 százalékról 2000-re 63,4 százalékra nőtt (Kovács, 2002). A ruházati cikkek (HS62) kivitele ugyanakkor az 1995. évi harmadik helyről (6,8 százalékos! részaránnyról) már 1997-ben is csupán a negyedik (5 százalékos részesedés-sel), és 2000-ben már csak 2,8 százalékot tett ki.

2. A jelenlegi recesszió hatására 2002 első tíz hónapjában a gépkivitel (euróban) 7,4 százalékkal volt nagyobb, mint egy évvel korábban. Ez a korábbiaknál jóval szeré-nyebb dinamika is a szeptemberi élénkebb forgalom eredménye: a gépexport 12 százalékkal, és a gépimport is csaknem 10 százalékkal bővült (az augusztusi 3,6, illetve 1 százalékos ütem után, októberben azonban ismét szerényebb, mindössze 4 százalékos növekedés volt regisztrálható). A gépexporton belül azonban továbbra is a recesszió által leginkább érintett, a magyar exportot éveken át dinamizáló termékek (mint a villamos gép és az irodagép és gépi adatfeldolgozó berendezések) kivitele (3,4, illetve 10 százalékkal) csökkent, de a közúti jármű-export is az átlagnál kisebb növekedést mutatott (euróban mindössze 3 százalékkal volt nagyobb a kivitel értéke, mint egy évvel korábban).

3. A ruházati termékek kivitele 2002 első tíz hónapjában több mint 10 százalékkal, 127 millió euróval esett vissza.

Hasonlóan megfigyelhető, hogy a vámszabad területek – a kilencvenes évek második felére jellemző – rendkívüli exportnövelő hatása is mérséklődőben van: a recesszió elsősorban a vámszabad területi forgalmat vetette vissza 2001-ben, amit tetéző az a körülmény, hogy az EU-csatlakozás közeledtével egyre kevésbé érdemes itt beruházni (az importált termelőeszköz-beruházások áfamentességének várható megszűnése miatt).

Idén ugyan ismét dinamikusabbá vált az itt működő cégek exporttevékenysége, és ami különösen feltűnő, hogy a kivitel dinamizálódását a vámszabad területi cégek fejlődő országokba exportált gépkivitelének 55 százalékos növekedése generálta (feltehetően a vállalatbezárások miatt leszerelt gépek kiszállításával összefüggésben). Az itt működő cégek közvetlen importja azonban jóval szerényebben nőtt, mint az összes import szintén nem túl dinamikus (euróban 5, dollárban közel 9 százalékos) növekedése. (Lásd az 5. táblázatot.)

5. táblázat

A vámszabad területek külkereskedelmi forgalmának alakulása 1992–2000 között
Százalékos részarány (összforgalom = 100), (dollár alapon)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002 I–X. hó
Vámszabad területi export	11	19	27	36	43	45	44	47
Vámszabad területi import	8	14	19	25	31	32	31	28

Forrás: GM, vámstatisztika.

A külföldi befektetőket minden bizonnyal elbizonytalanítja és várakozásra készíti az a körülmény is, hogy a külföldi működő tőke vonzására korábban alkalmazott eszközök (mint például a nagyvonalú, egyedi adókedvezmények) rendszere átalakításra szorul a befektetésösztönzés EU-konformmá tételi kötelezettsége miatt. A helyi adók elengedése pedig hosszabb távon a jelentős tőkebefektetést vonzó, de amúgy szegény önkormányzatok gazdasági helyzetét lehetetleníti el, nem beszélve a nagyon koncentrált vállalatszerkezet lokálisan különösen kockázatos társadalmi-szociális, munkaerő-piaci hatásairól.

A munkaerő képzettség szerinti struktúrája, a munkaerő-mobilitás feltételeinek a hiánya (például a még mindig megoldatlan lakáshelyzet) ugyanakkor egyre inkább korlátozza a további tőkevonásnak és az egyre sürgetőbb szerkezeti átalakulásnak. Amint ezt egyre több külföldi cégtulajdonos minőségi munkaerőhiány miatti panasa is már évek óta jelzi, valamint a szolgáltatások (egészségügy, oktatás, közszolgáltatás) mérsékelt fejlődése és termelékenység, hatékonysági problémái is bizonyítják.

Ezeknek a problémáknak a felismerése korántsem új keletű. A Nemzeti Fejlesztési Program, majd a Széchenyi-terv és legújabban a Nemzeti Fejlesztési Terv Gazdasági Versenyképesség Operatív Programja (NFT-GVOP, GKM, 2002. október) is bizonyítja, hogy a gazdaságpolitika formálói ma már jól ismerik a vállalati versenyképesség gyenge pontjait, és a leküzdésükhöz szükséges stratégiai célokat és eszközrendszert is korrektül fogalmazzák meg. A konkrét megvalósítást azonban rendre nehezíti, hogy ezeknek a problémáknak a megoldására szolgáló változások, mint például az oktatás és kutatás (egészségügy és közigazgatás) hosszú időt és jelentős előzetes befektetést igénylő, de pozitív eredménnyel csak választási cikluson túlnyúlva, hosszabb távon (és közvetlen üzleti haszonnal akkor sem) kecsegtető átalakítása még igazán meg sem kezdődött.

Az elmúlt évezred második felében a vállalati adatok elemzése néhány biztató jeleket is felszínre hozott a hazai cégek fejlődőképességéről, termelékenységi, exportképességi, versenyképességi pozícióik javulásáról. Hátrányaik a külföldi tőkével működő cégekhez viszonyítva azonban még mindig tetemesek.

A tisztán hazai tulajdonban lévő feldolgozóipari cégek eredményeinek látványos javulását jelzi, hogy 1996–2000 között az adózás előtti eredményük közel három és félszeresre, adózott eredményük pedig ötszörösére nőtt. Beruházásaik is – a korábbi csökkenő tendenciát követően – megduplázódtak, és exportjuk is közel kétszeresére nőtt négy év alatt. Létszámarányos árbevételük mégis csupán harmada, és az exportorientáció mértéke (export az árbevétel százalékában) is alig több mint harmada a külföldi tőkével működő cégek átlagában regisztrálható mutatóknak.

A hazai tulajdonú cégek termelékenységének javulását mutatja, hogy létszámarányos bevételeik közel kétszeresére, tőkearányos nyereségük pedig – bár csupán 29 százalékponttal volt nagyobb, mint négy évvel korábban – csaknem utolérte a külföldi tőkével működő vállalatcsoport átlagában kimutatható értéket.

A hazai cégek hátrányainak mérséklését, felzárkózásuk elősegítését szolgáló tudatos (szintén választási cikluson túlmutató) koncepció (folyamatosan elérhető, konkrét, és előre látható támogatási eszközöket megfogalmazó gazdaságpolitikai lépések) körvonalazódása rendre elmarad, illetve oly gyakran változik, hogy eredményei nem tudnak manifesztálódni.

Mindennek ellenére, a gazdaság „önfejlődését”, a gazdasági szereplők alkalmazkodóképességét jelzi, hogy a jelenlegi világgazdasági recesszió csupán az export (és a GDP) növekedési ütemét vetette (és előre láthatóan még a következő évben is veti) vissza, és (legalábbis eddig) nem vezetett a termelés és az export visszaeséséhez, a külső egyensúly drasztikus romlásához, mint 1992-ben és 1993-ban.

Hivatkozások

- Balcer, G. – Vitali, G. [2000]: Multinational Strategies and Outward-Processing Trade Between Italy and the CEECs: the Case of Textile-Clothing. VI. ICCEES World Congress, Tampere, Finland, 29 July – 3 August.
- Bensebaa, F. B. – Brezinski, H. [2000]: Outward Processing Trade Between Germany and the Central Eastern European Countries. VI. ICCEES World Congress, Tampere, Finland, 29 July – 3 August.
- Kovács Z. Ákos [2002]: Komparatív előnyök és az áruszerkezet változása Magyarország Európai Unióval folytatott kereskedelmében. *Külvgazdaság*, 7–8. szám, OTKA-Kutatás.

Hanti Erzsébet, a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetségének gazdaságpolitikai ügyvivője

Az ország uniós csatlakozásának közeledtével egyre többet hallani a felzárkózásról. Sokan találgatják, milyen utolérési mutatókra képes az ország, vagy másként feltéve a kérdést, ki lesz a nyertese és ki a vesztese a csatlakozásnak. De vajon milyen értelemben merül fel a felzárkózás? A gazdasági növekedés, a versenyképesség, a termelékenység, az árak vagy a bérek állnak a középpontjában? A munkavállalók legfontosabb várakozása a jövedelmek növekedésére irányul. A bérfelzárkózás két tekintetben is fontos tényezője az elkövetkezendő évek fejlődésének: egyrészt az életszínvonal, másrészt a versenyképesség alakulása szempontjából.

A GDP tekintetében, ami ma az uniós átlag 53 százalékát meghaladja, 2015 körülre tehetjük azt a dátumot, amikor az ország fejlettsége eléri az uniós szegénységi küszöbét, vagyis a 75 százalékot. Ez a szint az uniós támogatásokhoz való hozzáférésnek is a feltétele. Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy az átlag jelentős különbségeket takar, hiszen a fővároshoz képest egyes régiók komoly lemaradásban vannak. Az Európai

Bizottságnak a tagjelöltek középtávú gazdasági programját értékelő összefoglalója ennél is korábbi, 2012-es dátumot jelöl meg a teljesítmények felzárkózására, mellyel Szlovénia után a második vagyunk a csatlakozásra várók listáján. Termelékenységi mutatónk vásárlóerő-paritáson az uniós mérték 59 százaléka, e tekintetben még optimistábbak a várakozások, melyet a kormány gazdasági prognózisa is alátámaszt. A termelékenység tekintetében ma Szlovénia után Csehországgal közel azonos szinten foglaljuk el a második helyet. Szükség is van a termelékenység dinamikus növekedésére, hiszen a jelenlegi legrosszabb helyzetben levő mutatónk, a bérek várt és valószínűsített eddigieknél gyorsabb felzárkózásához igen magas termelékenységi mutató kell. Portugália hozzánk hasonló helyzetből indulva az EU-átlag kétharmadára küzdött fel reálpozícióit, ami reális jövőkép lehet számunkra is. A példátlan ír fellendüléshez hasonló ütemet azonban nem várhatunk reálisan Magyarországon.

A hazai bérek ma az uniós átlag harmadán állnak reálértéken, és abban zömmel megegyeznek a vélemények, hogy a csatlakozás után a bérfelzárkózás várhatóan felgyorsul. A magyar és uniós keresetek összehasonlításához több mutatót is használhatunk. A hazai gyakorlatban bevett szokás, hogy a mutatókat vásárlóerő-paritáson hasonlítjuk össze. Ekkor az előbbi arányokat kapjuk. Valutaparitáson nézve a lemaradás még nagyobb. Az sem mindegy, hogy a bruttó vagy a nettó bérek képezik-e a vizsgálat tárgyát. Mivel az Unió országaiban a bruttó és a nettó bérek azonosan mozognak, ott a szempontnak nincsen jelentősége. Nálunk azonban a nettó bérek alakulása egyes években nagyon eltért a bruttóétól, ezért a jövedelmi tendenciák kimutatására inkább a nettót használjuk.

Bármelyik mutatót nézzük is azonban, mindegyik esetében azt látjuk, hogy a teljesítményekkel összehasonlítva is számottevő lemaradást mutatnak az uniós értékekhez képest. Egyes országok kereseti előnye több mint négyszeres, és a munkaerőköltség is igen hasonló képet mutat. Azt is megállapíthatjuk, hogy nemcsak az unióshoz, de a hozzánk hasonló fejlettségi szintű országokhoz képest is alacsonyabbak béreink. Az osztrák RegioPlan Consulting vizsgálata szerint a térségben nálunk a legalacsonyabb a keresetek vásárlóértéke. Adataik alapján Ausztriához viszonyítva az átlagkereset vásárlóereje Magyarországon 22 százalék, míg Szlovákiában 26, Lengyelországban 31, Horvátországban 33, Csehországban 44, Szlovéniában pedig 55 százalék. Az OECD Taxing Wages című kiadványa szerint a magyar feldolgozóipari fizikai dolgozók átlagkeresete 30,1, a lengyel 46, a cseh pedig 50,9 százaléka az uniós átlagnak vásárlóerő-paritáson nézve. Hasonló eredményt kapunk, ha ugyanezen adatbázisból a bruttó kereset helyett a bérköltségeket vetjük össze, ez esetben 34,9, 45,2 és 56,1 százalék a megfelelő arányok. A bérköltségen történő összehasonlítások egyben azt a tévhitet is eloszlatják, miszerint azért alacsonyak a magyar keresetek, mert magas a bérek közterhe.

Önmagában a bérszintek különbözősége nem jelent semmit, hiszen az EU jelenlegi országai között is jelentősek a különbségek, és nemcsak bérben, de GDP-ben, fogyasztói árakban stb. Az az összefüggés is kimutatható az uniós adatokból, hogy a GDP, a fogyasztói árak, valamint a bérarányok szoros összefüggést mutatnak. A bérfelzárkózás közgazdaságilag csakis úgy értelmezhető, hogy a bérek reálértékét a gazdasági fejlettségünk és a termelékenységünk uniós arányára hozzuk fel, ami azt is jelenti, hogy az elkövetkezendő években orvosolni kell saját belső elosztásunk aránytalanságait.

A korábbi uniós tapasztalatokat nézve a GDP, a termelékenység és a bérek helyzetére, felzárkózására vonatkozóan igen hasonló kép bontakozik ki. A csatlakozásnak a bérszínvonalra gyakorolt hatása az előttünk taggá lett országok esetében sem indított el egyöntetű felzárkózást, azonban felgyorsította a közeledést a többi tagország bérszintjéhez. A bérekhez képest a GDP, az árak, infláció közeledése sokkal markánsabban zajlott le. Portugália, Görögország, Spanyolország esetében is látható, hogy a kezdeti gyorsabb

növekedés után a keresetek szintje máig az uniós átlag, sőt a korábban csatlakozott országok átlaga alatt maradt. Szakértői becslések szerint a tagjelölt országok bérszínvonala a GDP-nél lassabban, a legjobb esetben is 15-20 év alatt zárközhat csak fel az uniós átlaghoz. Ezt alátámasztja a Magyar EU Bővítési Üzleti Tanács gazdasági felzárkózásra irányuló jelentése is, mely szerint versenyképességünk egyik meghatározója lesz, hogy a magyarországi bérszínvonal 2015-ig nem éri el a jelenlegi tagállamok akkori szintjét. A maastrichti kritériumok teljesítése is háttérbe szorítja a bérfelzárkózást a versenyképesség-javítással és a növekedési felzárkózással szemben mind a szigorú költségvetési politika, mind az inflációs célok megvalósítása oldaláról.

Számítások szerint ahhoz, hogy 2015-re elérjük az uniós átlagot, a GDP növekedésének éves szinten 5 százalékkal kell meghaladnia az uniós növekedést, a termelékenységné 4,1 százalékkal, a kereseteknek azonban 9,4 százalékkal, melyet a vásárlóerő-paritás változása enyhíthet. A számok azt jelzik, hogy ez a folyamat már rövid távon is a versenyképesség és az egyensúly felbomlásával fenyegetne. A versenyképesség fenntartása nem bírja el tartósan a termelékenységgel való meghaladást. Reálisan azt mondhatjuk tehát, hogy a bérfelzárkózás a gazdaságihoz képest 5-10 évvel hosszabb folyamat lesz. A folyamat kulcsa mindenképpen a termelékenység minél nagyobb növekedésében van.

A '90-es években a bérek rendkívül sok strukturális tényező együttes hatására alakultak mind a növekedésüket, mind belső szerkezetüket tekintve. A mai bérhátrány egyik oka, hogy a gazdasági rendszerváltást követően elmaradt a bérreform. 2001-ben a keresetek reálértéke még 10 százalékkal alatta volt az 1990-es évi szintnek, ugyanezen időszakban a GDP 12 százalékkal, a termelékenység pedig 41 százalékkal meghaladta azt. Ma ez jelenti versenyelőnyünk egyik pillérét, de a vállalkozások szempontjából mégsem tisztán pozitív a mérleg. A fizetőképes belső kereslet hiánya ugyanis már a '90-es évek közepétől kezdve a gazdasági növekedés egyik fékje volt, különösen a kis- és középvállalkozások fejlődése szempontjából.

Egy modern gazdaságban nem lehet a nyomott bérekre alapozni a külföldi befektetések ösztönzését, megtartását. A külföldi beruházásoknál ma sem a legfontosabb szempont az alacsony bérszint. A felmérések szerint a tőkekihelyezésnél azok az országok és telephelyek részesülnek előnyben, ahol konszolidált és stabil viszonyokat találnak (stabil politikai és szociális feltételek, kedvező finanszírozási lehetőségek, jó színvonalú iskolai képzés, a műszaki feladatok megoldására irányuló készség, „szolid” munkabérek és megfelelő munkafegyelem).

A bérek jelentős lemaradása az uniós csatlakozás során több szempontból is problémaként jelentkezik annak ellenére, hogy a bérfelzárkózásra vonatkozóan nem létezik konkrét harmonizációs igény. Elég, ha csak a munkaerő szabad áramlásának kérdésére gondolunk. Az Európai Unióban nincsenek ugyan kötelező előírások a bérek, keresetek nagyságrendjének alakítására, az azonban számít, hogy a csatlakozásra készülő ország miként viszonyul a tisztas munkadíjazás, az esélyegyenlőség és az egyenlő munkáért egyenlő bért alapelvekhez.

A munkavállalók többsége alapvetően pozitívan vélekedik az Európai Unióról és Magyarország csatlakozásáról, aminek háttérben pozitív várakozások állnak. A várt előnyök között a gazdaság fejlődése, az életszínvonal emelkedése, a munkalehetőségek bővülése, és nem utolsósorban a felzárkózás szerepelnek.

1992 és 2002 között a bruttó keresetek 5,1-szeresükre nőttek, e mögött azonban számottevő belső átrendeződés zajlott le mind ágazati, mind területi viszonylatban. A gazdasági ágak várható átrendeződése a továbbiakban a bérfelzárkózási folyamatot segítheti. Várhatóan a leggyengébb területek leépülnek, a tőkefelszívó képességgel rendelkező gyengélkedők és közepesek viszont erősödhetnek. Ennek eredményeként éppen

azokon a területeken lesz jelentősebb javulás az ágazatok között, sőt ágazatokon belül is, amelyek ma az átlagot lefele húzzák. A magyar gazdaság rendszerváltás után beindult szerkezeti átalakulása az uniós csatlakozással várhatóan utolsó jelentősebb szakaszába ér. E folyamat természetesen a keresetekre is számottevő hatással volt és lesz a jövőben is. Nagyobb béremelkedés várható azokban a szakmákban, ágazatokban is, ahol a magasabb bérszínvonalú uniós országok elszívó hatása erős lesz (például egészségügy). Sem a gazdasági növekedés, sem az uniós csatlakozás nem elegendő a bérfelzárkózáshoz önmagában. A keresetek növekedésében további hatásokat jelenthet a már korábban említett szerkezetváltáson túl a fekete- és szürkegazdaság kívánatos kifehéritése, valamint a foglalkoztatási szint növekedése, ami hozzájárulhat a közterhek erőteljesebb csökkentéséhez is. A tudásalapú társadalom megteremtése, a munkavállalók általános képzettségi szintjének emelése ugyancsak bérnövelő tényező.

E ponton különbséget kell tenni a bérfelzárkózás és a bérfelzárkóztatás között. A bérfelzárkózás folyamata a bérek abszolút- és reálértékének közeledése az uniós átlaghoz. A bérfelzárkóztatás mögött pedig az a munkavállalói igény jelenik meg, ami tudatos beavatkozást sürget a jelenlegi belső elosztási arányokba annak érdekében, hogy a bérfelzárkózás minél gyorsabban menjen végbe. A bérfelzárkóztatás társadalmi meg egyezést, szociális párbeszédet feltételez. Ennek során több eszköz használható. Ilyenek a minimálbér emelése, az éves bérajánlások, és a kedvező jövedelempolitikai intézkedések a költségvetésben, valamint az adótörvényekben. A bérfelzárkózási folyamatot politikai szempontok is segíthetik, mint a 2001–2002-es évek kedvező bérpolitikai fordulata. Ezt a lendületet viszi tovább az uniós csatlakozás kapcsán felerősödő lakossági várakozás, amely már a csatlakozás előtti, de az azt követő években is hatással lesz a keresetek növekedésére. A versenyszférában a keresetek várhatóan továbbra is meghatározóan piacvezéreltek maradnak. Magyarországon nem olyan fejlett még a kollektív tárgyalások gyakorlata, és a munkavállalói érdekképviselők sem olyan erősek, hogy erről az oldalról számottevő nyomást lehetne a bérek színvonalára gyakorolni. Ez nem jelenti azonban azt, hogy a bérmegállapodások hatása ne jelenne meg a bérfolyamatokban.

Megállapíthatjuk, hogy az uniós csatlakozással sem robbanásszerű bérnövekedés, de még csak nagyobb ugrás sem várható a magyarországi keresetek felzárkózásában. Az is igaz azonban, hogy a jövedelmek növekedésére hatással lesz az, hogy egy fejlettebb közösség tagja leszünk. Ahhoz pedig, hogy a lakosság támogassa a csatlakozást, a kormányknak érzékelhető eredményt kell felmutatnia az életszínvonal javulásában.

Kovács Árpád,
az Állami Számvevőszék elnöke

Amikor egy sor kiváló és általam nagyra becsült szakember társaságában az Állami Számvevőszék elnökeként csatlakozom a körkérdésre választ adókhoz, kézenfekvő, hogy a pénzügyi ellenőrzésről kell szólnom, ami a szóba jöhető témák színes palettáján talán a szürkébb színállományhoz tartozik, mindamelllett az EU-konform pénzügyi ellenőrzés tágabb összefüggésekben szemlélve új kihívások, egyben új lehetőségek hordozója is.

Az már a csatlakozást előkészítő eseménysorok, tárgyalások eddigi menetében is egyértelműen kifejezésre jutott, milyen nagy súlyt fektet az EU – a náluk elterjedt kifejezéssel élve – a Közösség gazdasági és pénzügyi érdekeinek védelmére. A tagállamoknak a közösségi jog előírásai szerint olyan pénzügyi ellenőrzési rendszert kell működtetniük, amely hozzájárul a szabálytalanságok kialakulásának megelőzéséhez, feltárja a bekövetkezett jogellenes cselekményeket, s megszünteti, orvosolja azok következményeit.

Mindezek gyakorlati megvalósulását meglehetősen rigorózus és következetes előírások sorával igyekeznek garantálni, amelyek szükségképpen meghatározó befolyást gyakorolnak a pénzügyi ellenőrzés szemléletére, tartalmára és – több vonatkozásban – metodikájára, eljárástechnikájára is. A tagállamok és az unió költségvetési kapcsolatainak részeként megvalósuló pénzmozgást, a pénzek szabályszerű hasznosítását a végső felhasználóig kiterjedő ellenőrzéssel kell nyomon követni, és előírászerűen szükséges dokumentálni is ezt az ún. ellenőrzési nyomvonalat (audit trail). Ez abban az esetben valószínűsíthető, ha a tagállamok jogrendje is biztosítja a feltételeket ahhoz, hogy a pénzügyi, illetőleg az államháztartási rendszer folyamatai átláthatók, s a közreműködő „szereplők” elszámoltathatóak legyenek. (Megjegyzem: a kormány ún. üvegzsebpogramjának megvalósulása e téren szignifikáns, előremutató változásokat hozhat magával.)

Magára az elszámoltatást végző, s az azon túlmutató, a pénzfelhasználás határfokát is értékelő, minősítő pénzügyi ellenőrzési rendszerre vonatkozóan nincsenek tételes, részletekbe menő uniós előírások, ám az ellenőrzéstől elvárt „teljesítmény”, valamint a nemzetközi sztenderdek útján közvetített összehasonlíthatósági igények, továbbá néhány keretszabály végeredményben meghatározza azt, hogyan strukturálódjon, s milyen kritériumok alapján működjön a tagállamok pénzügyi ellenőrzése.

Amint azt a csatlakozási tárgyalások is megerősítették, a hazai pénzügyi ellenőrzési rendszer egészében véve megfelel az EU követelményeinek, miközben bizonyos részletek, mindenekelőtt az intézményfejlesztés tekintetében még vannak teendőink.

Az Állami Számvevőszék az EU-csatlakozás folyamatában már folyamatos és aktív kapcsolatot, együttműködést alakított ki az EU Számvevőszékével (European Court of Auditors – ECA). Ez jó alapokat szolgáltat ahhoz, hogy tagságunk esetén az ECA magyarországi vizsgálataiban közreműködhetünk, vagy – ha szakmai tevékenységünk és jó hírnevünk szakmai értékrendjüknek megfelelő – mi magunk „kiválthatjuk” itt lebonyolítandó némely ellenőrzéseiket. A közösség gazdasági és pénzügyi érdekeinek védelmében fontos szerepet betöltő EU Csalások Elleni Hivatalával (Office Européen de Lutte Anti-Fraude, OLAF) az ÁSZ szintén fokozatosan gazdagítja kapcsolatait.

Nem szeretnék elmerülni a *Külgazdaság* olvasói számára voltaképpen érdektelen részletekben. Annyit azonban mégis hozzátesszek az eddigiekhöz, hogy az Állami Számvevőszék tudatosan kialakított stratégiai vonalvezetésre épülő megújult belső irányítási és munkaszervezési modelljével, ellenőrzési metodikájával, nem kevésbé kiterjedt és intenzív nemzetközi szakmai kapcsolatainak hasznosításával felkészült a csatlakozás kihívásaira.

Ennek jegyében a kormány kérésére aktívan közreműködött, közreműködik az ún. előcsatlakozási eszközök (PHARE, ISPA, SAPARD) igénybevitelét szolgáló intézményrendszer létrehozásához és működtetéséhez szükséges „építkezésben”. Elvégezte – az EU által szigorúan megszabott, megkövetelt kritériumrendszer és metodika alapján – a SAPARD Ügynökség akkreditációjával összefüggő feladatokat, és ellátja majd a SAPARD Program végrehajtása során az Igazoló Szerv feladatait.

A pénzügyi (számvevőszéki) ellenőrzés nem pusztán, s mindinkább nem is elsősorban számszaki, szabályszerűségi kontrollt jelent, hanem a nemzetközi gazdasági kooperáció, s az EU-n belüli együttműködés biztonságához szükséges nemzeti képességek garanciális tanúsításának szerepét is betölti. Az ellenőrzés szerepének fokozatos felértékelődése folytatódni fog. A világban végbemenő bonyolult pénzfolyamatok elemzéseivel is együtt járó ellenőrzése pályamódosítással jár, és új stratégiára épülő új horizontokat nyit a pénzügyi ellenőrzés világában.

Ezt szemlélteti például az is, hogy a nemzetközi együttműködés és az integrációs folyamatok világszerte tapasztalható kibontakozása – a sokoldalú bizalomhiány és e tenden-

cia „átfordításával” a bizalomteremtés – új ellenőrzési formákat követel a különböző szövetségi és uniós rendszerekben és az ún. szupranacionális (nemzetek feletti) organizációk esetében. A szövetségi, gazdasági-politikai integrációkhoz való tartozással az Európai Unióban, valamint a NATO-ban a teljes jogú tagsággal járó meglévő és a közeljövőben prognosztizálható újabb determinációk, továbbá az olyan szupranacionális szervezetekben megvalósuló tagság, mint például a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap vagy a regionális fejlesztési (európai vagy az interamerikai stb.) bankok, az ENSZ szakosított (oktatási, élelmészügyi stb.) szervezetei, az OECD stb. ugyancsak erőteljesen kezdik megváltoztatni a nemzeti pénzügyi ellenőrző szervezetek szerepét, „játékmezőjét”.

Ezt a szinte folyamatosan gazdagodó, átformálódó képet kétségkívül tovább színesíti, hogy a pénzallokációban domináns szerepet betöltő szóban forgó szupranacionális szervezetek esetében nemcsak arról van szó, hogy az általuk kihelyezett források rendelkezésszerű, hatékony és szabályos felhasználására nézve markáns ellenőrzési jogosítványokkal rendelkeznek, hanem arról is, hogy magatartásukkal államháztartási, nemzetgazdasági pozíciókat befolyásolnak, s ezáltal közvetve, esetenként közvetlenül is formálói a pénzügyi ellenőrzés nemzetközi rendszerének.

Losonczi Miklós,

a GKI Gazdaságkutató Rt. kutatásvezetője

AZ EU-CSATLAKOZÁS VÁRHATÓ HATÁSAI

Az EU forгатatókönyve szerint az Európai Tanács 2002. december 12–13-i koppenhágai értekezletén ismertetik az EU-ba felveendő országok listáját. A csatlakozási szerződések aláírására 2003 tavaszán kerül sor. A ratifikációs eljárást követően a csatlakozási szerződés 2004-ben (valószínűleg május 1-jén) léphet hatályba.

Magyarország EU-csatlakozása nem szűkíthető le a csatlakozási szerződés aláírására. Az EU-csatlakozást folyamatként célszerű felfogni, amely 1991. december 16-án az Európai Megállapodás aláírásával kezdődött, és a csatlakozási szerződés megkötéséig, illetve hatályba lépésig, egyes vonatkozásokban pedig még további néhány évig tart. Az időbeli szakaszolás alapján az EU-csatlakozással kapcsolatos hatásokat, hatásmechanizmusokat, költségeket és hasznokat, előnyöket és hátrányokat is az Európai Megállapodás aláírásától indokolt értékelni. A továbbiakban a leglényegesebb szabályozási és gazdasági hatásokat tekintjük át, a téma szerteágazó volta miatt korántsem a teljességtelenség igényével.

Változások a szabályozásban

A közösségi joganyag nagyobbik részének az átvétele megtörtént. Ez mindenekelőtt a közösségi irányelveknek a hazai jogrendszerbe való integrálását jelenti. A *jogharmónizáció* négy formája különböztethető meg. *Az első esetben* a közösségi jogszabályokat változtatások nélkül, hiánytalanul átvesszük. Ebben az esetben a hazai szabályozás a jogharmonizáció után pontosan megfelel a közösséginek, azaz annak, amit minden EU-tagállamban alkalmaznak. *A második esetben* a közösségi rendelkezést speciális szabályként építik be a hazai joganyagba. Ekkor a meglévő hazai előírások általános szabályként érvényben maradnak, a közösségi irányelvet csak a magyar és a közösségi gazdasági szereplők és intézmények kapcsolataiban alkalmazzák. *Harmadszor*, a magyar fél derogációt (átmeneti felmentést) kér. Erre azért van szükség néhány ponton, mert egyes közösségi jogszabályok (például a szennyvíztisztításra, levegőtisztaságvédelemre, hulladékkezelésre vonatkozó közösségi előírások) átvételéhez Magyaror-

szágnak hosszabb időre van szüksége. A magyar derogációs igények között szerepel az is, hogy meghatározott ideig tiltsák a külföldiek termőföldvásárlását hazánkban. A magyar kormány minimális szintre kívánta leszorítani derogációs igényeit. *Negyedszer*, az Európai Unió kér átmeneti felmentést valamelyik közösségi jogforrás alkalmazása alól (például a munkaerő szabad áramlása).

Nagyszámú hazai jogszabály tartalmaz olyan rendelkezést, amely Magyarország EU-csatlakozása után lép hatályba. Túlnyomórészt közösségi rendeleteknek a magyar jogrendszer részévé válásáról van szó, mert a rendeletek hatálya csak az EU-tagállamokra terjed ki, harmadik országokra nem. A magyar műszaki szabványok túlnyomó hányada is harmonizált.

Kereskedelempolitikai téren az egyik leglényegesebb változás az lesz, hogy Magyarország nem köthet *további nemzetközi kereskedelmi szerződéseket*. Fel kell mondania azokat a korábban kötött kereskedelmi megállapodásait, amelyek nincsenek összhangban a közös kereskedelempolitikával (a Horvátországgal és Jugoszláviával kötött ipari szabad kereskedelmi megállapodás), illetve másokat a közösségi egyezményekhez kell igazítania (az Izraellel fennálló egyezmény). Magyarországnak át kell vennie a hazainál alacsonyabb *közös külső vámokat*.

Az *iparcikkek* körében Magyarországnak át kell vennie az Európai Közösség preferenciális kereskedelempolitikai szerződésrendszerét (a globális mediterrán politika, a Lomé-i Szerződés, a GATT/WTO általános preferenciarendszere – GSP). Ezzel párhuzamosan Magyarország elveszíti az USA által nyújtott vámpreferenciákat és a GATT/WTO általános preferenciarendszerének keretében élvezett kedvezményeket.

A Magyarország és az EU közötti *agrárkereskedelem* liberalizálása után a közösségi agrártermékek vámok és korlátozások nélkül léphetnek a magyar piacra. (Az agrárvámok mintegy 90 százalékát már lebontották.)

A *páneurópai kumulációs övezet*hez történt csatlakozás elvileg kizárja a vámvisszatérítést abban az esetben, ha nem az övezetből származó importtermékeket építenek be exportra kerülő árukba. A vámvisszatérítés tilalmát átmeneti intézkedésekkel (vámkontingensek és részleges vámvisszatérítés lehetősége) az EU-csatlakozásig feloldották.

A közösségi vámkódex átvétele az EU-csatlakozás után a vámszabad területek működésének újraszabályozását fogja jelenteni. Az új szabályozás nem teszi lehetővé azoknak a külföldi vállalatoknak a vámszabad területi működését, amelyek harmadik országból származó importból EU-viszonylatú exportra kerülő termékeket értékesítenek.

A csatlakozási szerződés hatályba lépése után a *befektetésösztönzésben* alkalmazhatók tovább a piacgazdaságba való átmenet idején sikeresnek bizonyult közvetlen ösztönzők, mint például a vállalati nyereségadó-kedvezmények. Az Európai Bizottság ragaszkodik ahhoz, hogy Magyarország az EU-csatlakozás után vonja vissza a 10 évre szóló társasági nyereségadó-kedvezményeket. Az érintett vállalatok szerint ezek a nyereségadó-kedvezmények nagyobbak, mint az EU-konform intenzitási mutatóval nyerhető támogatások. (Az intenzitási mutató a beruházás költségét és az érintett régió fejlettségét veszi alapul. Magyarország a beruházott összeg 50 százalékát adhatja támogatásként.) A változás 46 nagyvállalatot érint, közülük 40 céggel a kormány e cikk írásának idején már megállapodott, a 6 legnagyobb befektetővel még nem. Nincs még megállapodás az EU-val sem.

A *közösségi források bevonása* terén az EU-csatlakozásig terjedő időszakban a PHARE keretében a csatlakozásig éves átlagban 100 millió euróval lehet számolni. A vidékfejlesztést célul tűző SAPARD (Special Action Programme for Pre-Accession Aid for Agricultural and Rural Development) programot a közösségi Mezőgazdasági Garancia- és Orientációs Alap Orientációs részének mintájára alakították ki, amelynek keretében évi 88 millió euróra számíthat Magyarország. Az infrastrukturális és környezetvédelmi projektek számára nyílnak meg az ISPA (Instrument for Structural Policies

for Pre-Accession) program keretében elkülönített pénzügyi eszközök, amelynek keretében évi 38 millió euró közösségi forrástranszfer jut Magyarországnak. Az ISPA a Kohéziós Alap forrásainak a fogadására készíti fel a gazdasági szereplőket. Az *EU-csatlakozásig Magyarország éves átlagban 225 millió euró vissza nem fizetendő finanszírozáshoz juthat közösségi hivatalos forrásokból*. Ez azonban elvi lehetőség, a jelzett összegek lehívása attól is függ, hogy a magyar fél képes-e megfelelni a közösségi transzferek fogadásának.

A csatlakozási szerződés aláírását követően Magyarország jogosult lesz a *strukturális alapok* (a Mezőgazdasági Garancia- és Orientációs Alap garancia része, az Európai Szociális Alap, az Európai Fejlesztési Alap és a Halászati Alap) és a *Kohéziós Alap* forrásaira.

A Bizottság legújabb tervezete szerint az EU-tagság első évében Magyarország jóval kisebb nettó forrástranszferhez juthat a strukturális alapokból, mint az előcsatlakozási programok keretében. Ez azzal függ össze, hogy a strukturális támogatásoknak 16 százalékát fizetik ki a tagság első évében. A Kohéziós Alapból infrastruktúra-fejlesztésre a késleltetett kifizetés miatt Magyarország 2005 előtt nem kap forrást.

Tervezett költségvetési transzferek (Millió euróban)

	2003	2004	2005	2006
Kifizetés Magyarországnak	204	761	1123	1364
Magyar befizetés	0	491	749	776
<i>Egyenleg</i>	<i>204</i>	<i>270</i>	<i>347</i>	<i>558</i>

Forrás: Európai Bizottság.

Jelenleg úgy tűnik, hogy a közösségi forrástranszfer legfőbb akadálya belgazdasági eredetű. Így például nem működik az EU által megkívánt funkciókkal és kompetenciákkal a 7 régió.

A béreket illetően a szűkebb szakmai és a szélesebb társadalmi közvéleményben egyaránt elterjedt az, hogy az EU-ban a minimálbér az átlagbér legkevesebb 68 százaléka lehet. Ilyen közösségi jogszabály nem létezik. Már csak azért sem, mert az EU 15 tagállamából csak 8-ban van minimálbér (Belgium, Franciaország, Görögország, Luxemburg, Hollandia, Portugália és Spanyolország). Általában nincsenek a tagországok bérszínvonalára és bérmeghatározási rendszereire vonatkozó jogilag kötelező származékos közösségi jogszabályok. A bérek, a bérezés kérdése a szociális jogokkal és az áruk a szolgáltatások és a termelési tényezők (tőke és munkaerő) szabad áramlásával összefüggésben tesz szert jelentőségre.

Ami a *bérezés és a szociális jogok közötti összefüggést* illeti, az átlagbér minimálbérhez viszonyított 68 százalékos aránya az Európai Szociális Charta 4. cikkéhez (a tisztességes díjazáshoz való jog) kapcsolódó, egy szakértői bizottság által kidolgozott, jogilag nem kötelező ajánlás. Magyarország nem ratifikálta az Európai Szociális Charta 4. cikkét, ezért ezt az ajánlást sem kell figyelembe vennie. A 68 százalékos küszöbértéket nemrégiben mérsékeltek. Így az Európai Bizottság állásfoglalása szerint a tisztességes bér az a bér (minimálbér), amelynek nettó értéke nem kevesebb, mint a nettó átlagkereset 60 százaléka.

Következésképpen a jogharmonizációs feladatok között nem kell, hogy szerepeljen a nettó minimálbérnek a nettó átlagbér 68 vagy 60 százalékára történő emelése. A méltányos bérhez való jog (ennek definíciója sem egységes a tagállamokban) közösségi

követelményeinek az érvényesítése korábban nehézségekbe ütközhetett a magyar minálbér átlagbérhez viszonyított alacsony szintje miatt.

A magyar munkaerő EU-n belüli szabad mozgása differenciáltan valósul meg. Ausztria és Németország átmeneti korlátozásokat fog fenntartani hét éven keresztül, amelyeket időről időre felülvizsgálnak, míg a többi EU-tagállam viszonylatában szabad lesz a munkaerőmozgás.

Várható gazdasági hatások

A szabályozás vázolt változásai a csatlakozási szerződés hatályba lépése után azonnal érvényre jutnak, de gazdasági hatásaik és következményeik teljes súllyal várhatóan némi késéssel, tehát 2005-ben bontakoznak ki.

Nem megnyugtató az átvett közösségi jogszabályok hazai alkalmazása és eljuttatása a gazdasági szereplőkhöz. Nagyon sok olyan, a gépek, berendezések, termékek biztonságát és a környezet védelmét szolgáló, jogilag kötelező közösségi technikai szabály van, amelynek alkalmazása nem merül ki abban, hogy az arra épülő magyar jogszabály megjelenik a Magyar Közlönyben. Alkalmazásukhoz a vállalati szférának is rendelkeznie kell a megfelelő képességekkel és anyagi eszközökkel. Különösen jelentősnek tűnik a lemaradás az unió munkaügyi, munka-egészségügyi, munkabiztonsági és szociális jogszabályainak ismeretében, illetve gyakorlati alkalmazásában.

A közösségi jogszabályokon kívül sok olyan, a magánszféra önkéntes együttműködésén alapuló ipari szabvány van érvényben, amelynek átvétele szintén anyagi terhekkel járó alkalmazkodásra kényszeríti a magyar vállalatokat.

A *minőség-ellenőrzési, minőségbiztosítási* (ISO 9000, illetve ISO 14 000) és *terméktanúsítási* (CE megfelelés) rendszerek átvétele és auditálása is pótlólagos kiadásokkal jár. A szabványok, a minőség-ellenőrzési és minőségbiztosítási rendszerek átvétele önmagában nem javítja a hazai vállalatok nemzetközi és itthoni versenyképességét, ennek elmulasztása viszont rontja azt. E rendszer átvétele tehát a versenyképesség szükséges, de nem elégséges feltétele.

Magyarország EU-csatlakozására a legfelkészültebbek a külföldi részvétellel működő nagyvállalatok, azok közül is mindenekelőtt azok, amelyek külföldi tulajdonosának az Európai Unió valamelyik tagállamában van a székhelye. E vállalati kör számára semmilyen gondot nem fog okozni az EU-csatlakozás, mert erre az anyavállalat segítségével készülnek fel. A nagyságrendi összefüggéseket érzékelteti, hogy 2001-ben mintegy 25 ezer külföldi részesedéssel rendelkező vállalat működött Magyarországon (amelyekben a külföldi tulajdon részaránya meghaladta a 10 százalékot).

Az EU-csatlakozás a tisztán magyar tulajdonban lévő nagy-, főként pedig a közepes és kisvállalatok számára jelent majd pótlólagos kihívást. E körbe mintegy 300 ezer társas vállalkozás (az összes társas vállalkozás több mint 90 százaléka) és 460 ezer egyéni vállalkozás tartozik. Becslések szerint ez az a vállalati kör, amely közvetlenül vagy közvetve, tehát például beszállítói kapcsolatokon keresztül bekapcsolódott a nemzetközi munkamegosztásba, illetve kizárólag belföldi értékesítés esetén a harmonizált közösségi jogszabályoknak kell megfelelnie. A magyar tulajdonú nagyvállalatok saját pénzügyi és humán erőforrásaira támaszkodva képesek felkészülni az EU-csatlakozásra. A kis- és a közepes méretű vállalatok saját pénzügyi és emberi erőforrásai többnyire nem elegendőek a csatlakozásra való felkészüléshez. A csatlakozási szerződés hatálybalépése ennek a vállalati körnek a versenyképességét érinti a legkedvezőtlenebbül.

A közös külső vámok, a közösségi kereskedelempolitika és szerződésrendszer átvétele az ipari termékek körében a jelenlegi magyar vámszínvonal csökkenését, egyes – a külkereskedelmi forgalom nagyságrendje szempontjából nem feltétlenül meghatározó – reláci-

ókban a vámok leépítését, továbbá exportoldalon bizonyos kereskedelempolitikai kedvezmények megszűnését fogja eredményezni. Közvetlenül a csatlakozás után nem indokolt arra számítani, hogy az EU belső határain megszűnik a vámjárás és az ellenőrzés, ezáltal gyorsul az áruk áthaladása a vámhatárokon. A nem EU-tagokhoz kapcsolódó határszakszokon (Horvátország, Jugoszlávia, Ukrajna, Románia) a schengeni rendszer kiépítése és tökéletes működtetése több időt igényel. Összességében az EU-csatlakozás az import további liberalizálásához vezet, ami a belső piacon a verseny erősödését fogja előidézni. Erős versenynyomás alá kerülnek a közösségi termelőknél jóval kevésbé versenyképes magyar gazdálkodó szervezetek. A mezőgazdasági termékek körében a vámvédettség teljes mértékben megszűnik az Európai Unió tagországainak a termelőivel szemben, miközben erősödik harmadik országok gazdasági szereplőivel szemben.

A csatlakozás után Magyarországon lesz az EU schengeni határa, ami elsősorban a Horvátországgal, a Jugoszláviával és az Ukrajnával (és a többi, EU-tagga vagy soha, vagy a közeljövőben nem váló kívülről kelet-európai országgal) fennálló kapcsolatokat érinti hátrányosan, amennyiben a határellenőrzés miatt megnehezül a személyek és az áruk áramlása. A közös külső vámtarifák átvétele összességében javítja a kereskedelempolitikai feltételeket, de egyes esetekben vámemelésre is sor fog kerülni.

A Magyarországon már működő vagy a jövőben betelepülő külföldi vállalatok a *korábbanál erősebb versennyel* lesznek kénytelenek szembenézni. A magyar vámtarifaszint mérséklődése erodálja a betelepült vállalatok eddigi kereskedelempolitikai előnyeit, és gyengíti az új közvetlen külföldi beruházásoknak a vámfalak megkerülésével kapcsolatos motivációját. A Magyarország és az EU közötti agrárkereskedelem előtti akadályok lebontása és a harmadik országokkal szembeni piacvédelem erősödése nyomán viszont növekedhetnek a külföldi élelmiszer-ipari vállalatok közvetlen beruházásai. Azok a nem túl kedvező tőkeellátottságú mezőgazdasági nagyüzemek, amelyek hosszú lejáratú (5–10 éves) földbérleti szerződéssel rendelkeznek, külföldi vállalatok felvásárlási célpontjává válhatnak.

A vámvisszatérítés teljes körű tilalma azoknak a hazai tulajdonú és külföldi részese-désű vállalatoknak a versenyelőnyeit gyengíti, amelyek harmadik, azaz nem a páneurópai kumulációs övezetbe tartozó országokból importált inputokat építenek be EU-országokban értékesítendő exporttermékekbe. A vámvisszatérítés megszüntetése, a vám-szabad területek szabályozásának az átalakulása, valamint a társasági nyereségadó-kedvezmények EU-konformmá tétele a külföldi működőtőke-import ellen hat, sőt nem zárható ki az sem, hogy néhány nem EU-tagállamban bejegyzett külföldi nagyvállalat a szabályozás módosításának hatására kivonul Magyarországról.

A közösségi források bevonásának feltétele egy hétéves nemzeti fejlesztési terv készítése és a források fogadásához szükséges regionális intézményrendszer (tervezés, pályázatok elkészítése, finanszírozás, ellenőrzés stb.) kiépítése. Az EU-csatlakozás sok tekintetben determinálja a magyar fejlesztéspolitikát. Közösségi forrásokból ugyanis csak olyan infrastrukturális, környezetvédelmi stb. projekteket szabad finanszírozni, amelyek közösségi érdekeket szolgálnak. Ezek a prioritások nem esnek feltétlenül egybe a nemzetgazdasági regionális prioritásokkal. Következésképpen egyrészt olyan projektek megvalósítására is sor kerül, amelyeket kizárólag hazai forrásokból nem finanszíroztak volna. Másrészt egy sor, jelenleg is aktuális beruházás halasztást szenved azért, hogy az EU-csatlakozás után közösségi forrásokból lehessen finanszírozni azokat.

A gazdaságpolitikai koordináció keretében a gazdaságpolitika nemzeti keretekben maradó elemeit is figyelemmel kísérik az EU-ban, főleg azokat, amelyek az eurózóna inflációs kilátásait is befolyásolják (például bérpolitika), mert azok az infláción keresztül az eurózóna monetáris feltételeire is hatnak. Ez a körülmény önmagában is korlátozza a bérek túlzottan gyors, a termelékenységnövekedés ütemétől elrugaszkodó felzárkózását.

A helyzet ellentmondásosságára utal, hogy az Európai Unióban a bérek fokozatos felzárkóztatását is szorgalmazzák a tagjelölt országokban. Ezzel kívánják korlátok közé szorítani az új tagországokból a jelenlegi tagállamokba irányuló esetleges munkaerő-áramlást. Szintén a bérek emelésére irányuló nyomást erősíti a magyar munkavállalók „bérfelzárkóztatási” törekvései és az érdekképviselői szervek fokozódó együttműködése az európai uniós partnerekkel.

A minimálbér legutóbbi emelése összenyomta a bérarányokat a versenyszférában. Az EU-csatlakozástól függetlenül várható a bérek differenciálódása.

Bár az EU-tagállamok többségében szabadon vállalhat munkát a magyar munkaerő, mégsem indokolt tömeges külföldi munkavállalással számolni. Empirikus felmérések szerint a magyar munkavállalók külföldi munkavállalási hajlandósága alacsony (az aktív munkaerő 1-2 százaléka vállalna munkát külföldön). A Magyarországhoz földrajzi és kulturális értelemben legközelebb álló fő célországokban (Ausztria és Németország) ugyanis fennmaradnak a korábbi korlátok.

Az EU-csatlakozás ellentmondásosan fogja érinteni az inflációt. Egyrészt a gazdasági felzárkózással párhuzamosan közeledniük kell az áraknak a magasabb közösségi árakhoz. Az árszínvonal növekedését idézi elő a lakossági energiaárak – EU-csatlakozástól függetlenül – szükséges rendezése, valamint néhány szükséges adóemelés. Másrészt viszont a Maastrichti Szerződés inflációs kritériumának az érvényesítése az árak és az árszínvonal növekedése előtti korlát. Hasonlóképpen antiinflációs hatású a forint reálfelértékelődése.

Palánkai Tibor,

a Budapesti Közgazdaság-tudományi és Államigazgatási Egyetem egyetemi tanára

AZ EU-BELÉPÉS KÖZVETLEN HATÁSAI

Sokakban él az a tévhit, hogy EU-belépésünk másnapján egész életünk egy csapásra megváltozik, s a család vagy az egyén, a vállalat vagy a vállalkozó egyik napról a másikra gyökeresen új helyzetbe kerül. Szerencsére (vagy sajnos) erről szó sincsen. Minden-napi életünkre a belépés várhatóan csekély közvetlen hatással lesz, azt is csak fokozatosan érezzük majd. Ahhoz, hogy az EU-tagság új feltételeivel találkozzunk, ki kell lép-nünk a házunk udvaráról. El kell menni az országhatárra, ahol azt tapasztaljuk majd, hogy minden ellenőrzés nélkül léphetünk át azokba a szomszédos országokba, ahol korábban órákat kellett várni. Az unió számos országa azonnal megnyitja munkaerőpia-cát számunkra, s szabadon letelepedhetünk, s vállalhatunk munkát azonos feltételekkel, mint az ottani állampolgárok. Más kérdés, hogy csak akkor, ha szükség van munkánkra, de ez idehaza is ugyanígy van. Az iskolákban és az egyetemeken ugyanolyan feltételek-kel tanulhatunk, mint az adott ország polgárai, s jogosultak vagyunk ugyanazokra a kedvezményekre. Ezek hatalmas lehetőségek, s nem kis mértékben rajtunk múlik, meny-nyire tudunk velük élni.

Vállalatunk vagy munkahelyünk kétségtelenül növekvő versenynek lesz kitéve. Ez sem egyik napról a másikra történik, s nem minden esetben. Az európai integráció a kooperáció és a verseny egysége. Gyakran elhangzik, hogy a mai társadalom versenytár-sadalom, s uniós tagságunk ennek terét tágítja ki hatalmas mértékben. Mi, közgazdászok jól tudjuk, hogy a verseny hatalmas fejlődési és hatékonysági forrás. A szovjet uralom alatti fél évszázadban pontosan ettől fosztottuk meg magunkat, s a következményeit ismerjük. Meg kellett tanulnunk versenyezni, s az elmúlt évtizedben a társadalom nagy része jól vizsgázott. Miért kellene az új kihívások előtt kapitulálnunk és elbuknunk.

Az európai integráció elve a szolidaritás és a kohézió. Vagyis nem hagyja cserben a gyengéket sem. A veszteseket megfelelő szociális védőhálónal védi. Más kérdés, hogy az elmúlt években megtettünk-e mindent, hogy mennél kevesebb gazdánk vagy kis- és középvállalkozónk kerüljön kritikus helyzetbe. A felkészülés még mindig nem késő. Az európai integráció egyik legnagyobb hozadéka, hogy bekerülünk az uniós szolidaritás belső körébe. Még inkább ez lesz a helyzet a monetáris unióval. Stabilitásunk markánsan közös érdeké válik. Ezen aligha változtat, hogy a szolidaritást a közös pénz stabilitása motiválja.

Fogyasztóként azt tapasztaljuk majd, hogy az uniós szabályok jobban védik érdekeinket. Az egységes piac szabályai sokszor bürokratikusak, de a cél, hogy jobb, tisztább, biztonságosabb, egészségesebb termékekhez jussunk. A termelőnek ez többletköltséget jelenthet, de ezeket hosszabb távon az unió nélkül sem lehet „megtakarítani”, ha a civilizált ország státusára igényt tartunk. Érdekes tanulmány lenne, hogy a rosszabb halálozási arányszámaink mögött a hajszoltság mellett milyen szerepe van a fogyasztás rossz minőségének. Félek, hogy ennek feltételezése nem túlzás.

A rendszerváltást súlyos gazdasági válság követte, a GDP mintegy 20 százalékos csökkenésével, az infláció felgyorsulásával és a munkanélküliség megjelenésével (Kornai János terminológiájával – „átalakulási válság”). Ennek társadalmi következményeit gyakran az 1929–1933-as „nagyválság” léptékében mérik. Igaz, Magyarország egyike volt azoknak, akiket a válság a legkevésbé érintett (az infláció maximuma 35 százalék volt, miközben az országok többségében hiperinfláció volt a jellemző, s a munkanélküliség 12 százalék körüli csúcsa is elmarad a többi ország „teljesítményétől”), de a társadalmi költségek így is súlyosnak bizonyultak. A kibővülés kapcsán sokan hasonló sokktól félnek, pedig ennek a félelemnek nincsen semmi alapja. Ellenkezőleg. A kibővülés egészében dinamizálja a gazdaságot, s ha a gazdasági előnyöket aggregálni próbáljuk, akkor azok éppen a pótlólagos növekedésben jelennek meg akár a kereskedelmi hatások, akár a külföldi tőke beáramlása következtében. A kedvező gazdasági folyamatok lehetővé teszik például a nyugdíjak növelését, vagyis a rendszerváltás fő vesztesei, a nyugdíjasok most nem kerülnek az 1990-es évek elejéhez hasonló helyzetbe.

Magyarország integrációja Európába már 1989–1990-nel elkezdődött, s igazság szerint már mire a társulási szerződésünk 1992 elején hatályba lépett, kereskedelmünk radikálisan ártrendeződött. 1989-ben összes külkereskedelmünknek 25 százaléka jutott az EK-ra, ami mindössze 4 év alatt arányaiban megduplázódott és elérte az 50 százalékot. A folyamat tovább folytatódott, s ma már ez az arány 75 százalék körül van. Nem tartom valószínűnek, hogy ebben teljes jogú tagságunk következtében még további aránynövekedésnek leszünk tanúi, legalábbis a mai 15-ök vonatkozásban. Más kérdés, hogy az EU 25 (aminek aránya ma 80 százalék felett van) vonatkozásában némi eltolódás lehet, de ez főként az újonnan csatlakozó partnereink (szomszédaink) irányába valósulhat meg. Különösen érdekes lehet a mezőgazdasági piacok megnyílása ezekben az országokban.

Hangsúlyozni kell, hogy a pusztán kereskedelmi arányok nem jelentik, hogy integrációnk lehetőségei kimerültek volna. Ellenkezőleg. Egyrészt EU-kereskedelmünk háromnegyede mindössze három országra (Németország, Ausztria és Olaszország) koncentrálódik. A másik 12-vel (vagy majd 22-vel) még az „extenzív” növekedés lehetőségeit sem merítettük ki. Másrészt még mindig elmaradunk a hasonló nagyságú fejlett EU-tagországok 1 főre jutó uniós kereskedelmétől, s a belső struktúra javítására is szükség van. Ez jelenti az intraszektorális kereskedelem, valamint belső mérlegének javítását, a tudásalapú hozzáadott érték növelését, vagy a hazai gazdasági szereplők és a transznacionális szektor közötti termelési és tőkekapcsolatok elmélyülését.

Paradox módon, az EU-ba való belépésünkkel erőteljes nyitás valósul meg az EU-n kívüli globális piacok irányába. Az ipari szférában ennek közvetlen hatása nagyobb lehet, mint a belépésnek, hiszen a piaci liberalizáció már a társulással megvalósult.

A teljes jogú tagsággal ugyanakkor átvesszük az EU közös külső vámjait, amelyek mindössze csak mintegy felét képezik a jelenlegi külső vámjainknak. Vagyis számos területen nem az EU-partnerek, hanem Japán, Korea vagy az Egyesült Államok piaci bejutási lehetőségei javulnak. Több mint 100-ra tehető azoknak az országoknak a száma, amelyekkel az EU-nak teljes vagy részleges szabad kereskedelmen alapuló szerződése van, s ahonnan olyan termékek versenyével kerülhetünk szembe, amelyekkel eddig nem is számoltunk (például az ún. Lomé-i Konvenciók, vagy újabban a Cotonou-i Szerződés országai, de megemlíthetjük a mediterrán medence vagy a dél-amerikai kontinens országait is). Az olcsó és jó minőségű dél-afrikai vagy chilei borok hamarabb megjelenhetnek a piacainkon, mint ahogy mi ki tudjuk használni a megnyíló európai piacokat.

A magyar gazdaság 1997 után viszonylag gyors növekedési pályára állt, ami a 2 százalékos körüli növekedési „többlettel” az EU-hoz képest mintegy egy generáció alatt (25 év) lehetővé tehetné a magyar gazdaságnak az európai átlaghoz való felzárkózását. Ez a növekedés exportgenerált volt, s az exportnövekedés fő irányát az EU képezte. Ez a „többlet” ugyan a recesszió körülményei között is fennmaradt, de a külső és belső (költségvetési) egyensúly megbomlásával „fenntarthatósága” megkérdőjeleződött.

A belépés kapujában nagy kérdés, sikerül-e visszatérni a korábbi egyensúlyhoz, s az EU-piacok dinamizmusa fennmarad-e a kibővülés ellenére? Erre nehéz választ adni, de nyilvánvaló, hogy a külső feltételek mellett nagy szerepe lesz a megfelelő gazdaságpolitikának. Milyen gyorsan lehet a költségvetést stabilizálni, s sikerül-e megtalálni a defláció kívánatos mértékét? Az inflációs célkövetés üdvözlendő lépés volt az inflációs várakozások mederben tartására, de ahhoz mindenekelőtt reális célokra van szükség. Mind a végső célt, mind az ütemezést illetően. Ha ezt rosszul határozzuk meg, az a monetáris politika komolyságát és hitelességét ássa alá. Több okból is felesleges a 3 százaléknál alacsonyabb infláció kitűzése. Már viták folynak arról, hogy az Európai Központi Bank által a defláció határán meghatározott, konzervatív 2 százalékos inflációs plafon felülvizsgálatot igényelne. A 3 százalékkal már megfélemlíthetünk a maastrichti kritériumoknak, s az árkonvergencia (ellenőrzött és mederben tartott) is igényel legalább ekkora árnövekedési szintet. Nincs értelme, hogy deflációval fékezzük felzárkózásunk. Nem közömbös a cél elérésének az ütemezése. A defláció prioritása helyes cél, de nem közömbös, mekkora a növekedési és versenyképességi ára. S a Nemzeti Bank függetlenségét nem csak a kormánytól kell megvédeni.

Nem látom annak sem értelmét, hogy a 3 százalékos költségvetési hiány alá kellene és lehetne menni. Miközben a „kiegyensúlyozott” költségvetésnek a legfejlettebb országokban lehet értelme, a felzárkózó országokban defláció nélkül aligha érhető el. A maastrichti 3 százalékos hiánynak a közgazdasági alapja, hogy megközelítően ennyi a költségvetésen belül az állami beruházások aránya, s ha azok ésszerű struktúrában valósulnak meg, akkor a finanszírozásukra felvett hitelek nem növelik az államadósságot, hiszen megtérülnek. A költségvetési hiány az államadósság növekedése következtében csak akkor generál inflációt, ha az a fogyasztási kiadásokból keletkezik. Hozzátehetjük, ha a nagy infrastruktúra-fejlesztések és a környezet javítása érdekében az EU-forrásokat maximálisan igénybe akarjuk venni, akkor minden bizonnyal a 3 százalékos plafon nem is betartható.

Külön kérdés, hogy ez felveti, kell-e és lehet-e felzárkózó gazdaságoknak a monetáris unióhoz gyorsan csatlakozni, vagy esetleg az újonnan csatlakozókkal szemben a Stabilitási Paktum követelményeit másképpen kell megfogalmazni? Én az utóbbi felé hajlok, azzal, hogy a költségvetési hiány és az inflációs célkövetés merev és defláció felé tendáló jelenlegi politikája az újonnan csatlakozó országok számára túl nagy teher lenne. Magam részéről a gyors EMU-csatlakozás híve vagyok, de ennek feltételeit szisztematikusan meg kell teremteni. S ez nem csak a maastrichti kritériumok teljesítését

jelenti (ami az EMU második, 1994 és 1999 közötti szakaszának volt a követelménye). Jelenti az egységes piacba való teljes beépülést, vagyis a „rugalmas” és működő tényező piacok megteremtését is. (Ezt előbb, már az első, 1994-ig terjedő szakaszban kellett a tagországoknak teljesíteni.) Hozzá kell tenni, hogy nem egyszerűen a liberalizálás a követelmény, hanem a strukturális reformok végrehajtása, a megfelelő pénzügyi transzmissziós mechanizmusok kiépítése, a munkaerő-piaci és tőkepiaci reformok keresztülvitele. Harcolni kellene azért is, hogy a Stabilitási Paktum figyelembe vegye a felzárkózó országok körülményeit és érdekeit úgy, hogy természetesen közben nem tesz engedményt az általános árstabilitás vonatkozásában.

Makrogazdasági szempontból számomra tehát az a kérdés, tartható-e az elmúlt évek 3-5 százalékos körüli gazdasági növekedése úgy, hogy közben csökken a munkanélküliség és az infláció (nem baj, ha a teljes foglalkoztatottsághoz, s az inflációmentes fejlődéshez közelítünk), miközben a gazdasági egyensúlyt is fenntartjuk addig a határig, hogy az eladósodást elkerüljük?

Elhangzik, hogy a kibővülésnek árnövelő következményei lesznek. Egyesek esetenként árrobbanásról is beszélnek. Ennek nem látom alapját. Az ipari árak a külgazdasági nyitás és liberalizálás következtében nagyrészt hozzá igazodtak a világpiaci árakhoz. Árnövelő hatása az adóharmonizálásnak és a közös agrárpolitikának lehet, de nem drámai mértékben. Néhány év távlatában elkerülhetetlen a gáz- és villamosenergia-árak emelése. Ugyanakkor az éleződő verseny az árakat számos területen lefelé nyomhatja, még akkor is, ha ez nem közvetlen árcsökkenésben valósul meg. A kitűzött inflációs célokat a kibővülés aligha veszélyezteti. Persze a bérek sem növekednek drámai mértékben. Olyan mértékben növekedhetnek, amilyen mértékben a termelékenység növekedése a következő években megengedi. Lehet őket jobban növelni, de akkor az infláció tényleg visszaveszik őket.

Sokan szuverenitásunkat féltik a csatlakozástól. Formálisan bizonyos kompetenciákat fel kell adnunk, s ha csatlakozunk az eurózónához, akkor le kell mondanunk az árfolyamról és kamatról mint pénzügyi politikai eszközről. De sok vonatkozásban a szuverenitásunk valójában illúzió, miközben az EU intézményein belül jelentős szuverenitást nyerünk is. Ha kis országgént szerény súllyal is, de részt veszünk a döntésekben, s javulnak érdekérvényesítési lehetőségeink. A szuverenitási nyereségünk is nagyobb lesz veszteségünkénél. S részévé válunk a globális világ egyik nagyhatalmának.

Pitti Zoltán,

a Budapesti Közgazdaság-tudományi és Államigazgatási Egyetem tudományos kutatója

Az EU-csatlakozás és az adóharmonizáció

Bár az adópolitika nem jelenik meg önálló fejezetként az EU közösségi politikái között, ám közismert, hogy a közteher-viselési rendszereknek fontos szerepük van mind a közösségi, mind a nemzetállami költségvetési bevételek biztosításában. Az egyértelműen látható, hogy a valamennyi adónemre kiterjedő egységes adózási rendszer kialakulása csak hosszabb idő elteltével valósulhat meg, ám a közeledés szándéka már ma is érzékelhető. Az EU deklarált elveinek középpontjában az *adósemlegesség* és az egységes piac működését leginkább befolyásoló *közvetett adók* (a hozzáadott érték és a jövedéki adó) harmonizációja áll. Sorrendben ezt követi a *társaságok adóztatása*, majd végső elemként kerülhet sorra a *magánszemélyek jövedelmének* egységes elvek szerinti adóztatására. (Az ütemezés logikus, bár az utóbbi időben mind gyakoribb kérdés, hogy az egyik tagországban fizetett adók és járulékok egy másik tagországban milyen szolgálta-

tásokra jogosítanak?) A *helyi adóztatás* gyakorlatának közelítése nincs napirenden, s nem is valószínűsíthető, hogy erre a közeljövőben sor kerülne.

Hazánk csatlakozását követően az *első élmény a vámhatárok megszűnése lesz*, ami egyfelől módosítani fogja a költségvetési bevételi pozícióit, másfelől viszont a hazai vállalkozások számára „vámmentes” bejutást biztosít a tagországok piacaira. A vámhatárok EU irányultságú megszüntetésének természetsszerű következménye, hogy a jövőben *új módon kell gondoskodnunk* az országból kilépő és az országba bejövő áru- és szolgáltatásforgalom regisztrációjáról. A vámhatárok megszűnésénél is érzékenyebb kérdés a *vámszabad területek* jövőbeni sorsa. Azt már tudjuk, hogy a szabályozásért felelősök megnyugtató megoldást találtak a vámszabad területeken végrehajtott beruházások egyszeri belföldiesítésére, ám az még közel sem végleges, hogy milyen módon gondoskodunk a folyamatos működés „gazdaságosságát” biztosító közgazdasági környezetről. A tét nem kicsi: exportunk több mint fele és a foglalkoztatottak majd egyötödének megélhetése függ a döntéstől.

A csatlakozást követő második nagy élmény az áfarendszer harmonizált működtetése lesz. A közösségen belüli áfaharmonizáció megkívánja *a fogalmak egységesítését, az alkalmazott kulcsok közelítését, az általános, illetve kedvezményes adókulcsok hatálya alá tartozó termékek és szolgáltatások besorolását, az adómentességek feltételeinek rögzítését, a közösségen belüli és kívüli adóalanyok kezelését, valamint az ellenőrzés és a visszatérítés szabályozását*. A felsorolás egyértelművé teszi, hogy a „harmonizációs” kötelezettség egyidejűleg érinti az államháztartást, illetve a nemzetközi áru- és szolgáltatásforgalomban részt vevő vállalkozások kötelezettségeit. A *költségvetésnek* szembesülnie kell a „rendeltetési hely” elvére épülő áfaelszámolás pénzügyi következményeivel, a tagországok közötti információcsere kibővülésével, valamint a nemzetközi áru- és szolgáltatásforgalom új típusú számbavételének követelményeivel. A *vállalkozásoknak* – az új típusú jogszabályok egyszeri elsajátítása, majd folyamatos követése mellett – be kell szerezniük az unió egészére érvényes *áfaadószámukat* (ennek szerepeltetése lehetőséget ad a partnerek „valódiságának” kölcsönös kontrolljára, illetve az elektronikus feldolgozást könnyíti), fel kell készülniük egy „információban gazdagabb” *számlázási gyakorlatra*, s belső elszámolási rendszerüket úgy kell átalakítaniuk, hogy alkalmas legyen az *uniós áfastatisztikai rendszer* igényeinek kielégítésére. Az előttünk álló országok tapasztalatai alapján az új típusú elszámolásra történő felkészülés idő- és költségigényes, ám ma az érzékelhető, hogy erre a feladatra – az átállás szabályozási, pénzforgalmi és technikai követelményeinek pontosítására – sem az államháztartás, sem a vállalkozások *nem készültek fel kellően*. Félő, hogy a szabályozás halasztása könnyen mulasztássá válhat.

Az EU-csatlakozás és a harmonizáció harmadik területe a *társasági adó és az osztalékadó*. A vállalkozási jövedelmek adóztatása a közösségben laza harmonizációs követelményeket takar, ám a gazdaságpolitika formálóinak nagyon is *figyelniük kell a tagországokban zajló változásokra*, s egy potenciális adóverseny kialakulására.

A társasági adó és osztalékadó egyes országokra vonatkozó szabályaiban *a főbb eltérések* az adóalap meghatározásában, az adómentességek és kedvezmények körében (mértékében), az adókulcsok nagyságában, illetve a társasági adó és a tőketulajdonosok személyijövedelemadó-kötelezettségének kombinációjában találhatók. Kutatásaink szerint az EU-tagországokban alkalmazott *társasági adó kulcsa 2001-ben 20–40 százalék között mozgott*, s legalacsonyabb értékét Írország képviselte, míg a legmagasabb adókulcsot Belgiumban alkalmazták. Az EU-15 országok korábbi időszakra jellemző magas tőkeexportja (a magas adók előli menekülés), illetve a beruházási ütem gyorsításának szándéka a közteteherviselés modernizációjára s az adókulcsok mérséklésére ösztönözte a tagországokat. A társasági adó lineáris kulcsa Németországban 40 százalékról 25 százalékra mérséklődött, s hasonló a szándék Franciaországban (36 százalékról 33,5 százalé-

ra, majd 25 százalékra), Írországbán (20 százalékról 12,5 százalékra), Portugáliában (36 százalékról 30 százalékra, majd 25 százalékra), míg a progresszív adókulcsot alkalmazó Anglia a minimális adókulcsot 10 százalékra, a kedvezményes sávot 20 százalékra, míg a legmagasabb kulcsot 30 százalékra tervezi rögzíteni. Az adókulcsok általános mérséklésénél is többet jelent az adóalapok módszertani közelítése, az anya- és leányvállalatok közötti elszámolások átláthatóvá tétele, illetve az adózás előtti eredmény korrekciós lehetőségeinek bővítése (kötelezettségeket jelentősen csökkentő a K+F ráfordítás értéke, az innováció, míg a high-tech célú fejlesztések esetében a korlátozás nélkül biztosított gyorsított amortizáció lehetősége).

Az EU–15 országokban formálódó reformok *a csatlakozó Magyarország szempontjából kedvezőek* (lásd: anya- és leányvállalatok közötti elszámolás, az adózás előtti eredményt korrigáló tételek adaptálása a hazai szabályozásba), illetve versenyképességet jelentőek. Éreznünk kell, hogy az adókulcsok általános mérséklése következtében *megkopik a hazai 18 százalékos társasági adókulcs előnye*, s ennek következtében nemcsak a tőkevonzó-képesség erősítése, hanem a tőkemegtartó-képesség fenntartása is komoly erőfeszítéseket fog igényelni. A költségvetés helyzetének ismeretében ma „eretnek gondolat” a hazai társasági adó kulcsának mérséklését felvetni, ám a döntésre jogosultaknak azt is mérlegelniük kell, hogy pótlólagos tőke nélkül miként alakulhatnak a hazai gazdaság növekedési esélyei? A vállalkozási terhek enyhítése mellett szól, hogy az adókulcsok „normatív” mérséklése egyfelől enyhítheti a külföldi befektetők adókedvezmények elvesztése miatti fájdalját, másfelől viszont komoly esélyt kínál a hazai vállalkozások működési feltételeinek javítására. Egy Írországhoz hasonló adókulcsmérséklés esetén nem érné meg vállalni az adóelkerülést, így összességében a költségvetés is jól járna.

Az EU–15 országokban alkalmazott vállalkozási kategóriák átvétele és azonos jellegű használat

Közel öt éve a hazai statisztikai rendszer is alkalmazza a vállalkozási méretektől függő kategorizálási rendszert. A kategóriák kialakítása alapvetően az 1996. évi EU-direktíva előírásaira épült,¹ de figyelemmel volt a miniatürizálódott hazai gazdasági szereplőkre is. Az EU döntési mechanizmusában a vállalkozások kategóriába sorolása az eredeti és az együttesen értelmezett ismérvek logikájára épült, ezzel szemben *a hazai publikációk* – lásd: KSH-kiadványok, APEH–SZTADI-elemzések – *csak a létszámnagyságot vették alapul*. Kezdetben ez az eltérés nem jelentett gondot, ám napjainkban – lásd: nemzetközi pályázatok – szükség van a kategóriaismérvek nemzetközi normák szerinti alkalmazására. A 2000–2001. évekről készült elemzések azt mutatják, hogy a forintban meghatározott értékhatárok ma már időszerűtlenek, s ha az „előminősítő döntésekben” nem vesszük figyelembe az EU-értékhatárokat, akkor *a gazdaság hazai szereplői hátrányba kerülhetnek mind a hazai, mind a nemzetközi pályázatokon*.

¹ A COM(96) 261 direktíva alapján 1996. április 3-tól alkalmazott és a kis- és középvállalkozásokra értelmezett ismérvek:

- mikrovállalkozások: a munkavállalók száma kevesebb 10 fonél,
- kisvállalkozások: a munkavállalók száma kevesebb 50 fonél és az éves forgalom nem haladja meg a 7 millió euró értéket, vagy az éves mérlegfőösszeg nem haladja meg az 5 millió euró összeget;
- középvállalkozások: a munkavállalók száma kevesebb 250 fonél és az éves forgalom nem haladja meg a 40 millió euró értéket, vagy az éves mérlegfőösszeg nem haladja meg a 27 millió euró összeget;
- mindegyik vállalkozási kategóriára vonatkozik a „függetlenségi” kritérium, vagyis egyik vállalkozás esetében sem lehet 25 százalékot meghaladó arányban magasabb vállalkozási kategóriába tartozó tulajdonos.

Ma még nem kellő körben ismert, hogy az EU által meghirdetett pályázatok elnyerésének, majd a támogatásfelhasználás ellenőrzésének nélkülözhetetlen kelléke a pályázati kiírásokban konkretizált (igencsak bőséges) információk megadása, illetve versenytársakkal történő összevetése. Sajnálatos, de rá kell döbbernünk, hogy az adminisztráció egyszerűsítését előnyben részesítő hazai szabályozás következtében adatszolgáltatási rendszerünk – sem ágazati, sem területi értelemben – nem rendelkezik megfelelő mélységű információkkal, s különösen hiányos a nemzetközi környezetről gyűjtött/publikált információk köre. Sürgető feladat tehát egyrészt a kategóriába sorolás ismérveinek harmonizálása, másrészt a nemzetközi elvárásokhoz igazodó információk gyűjtésének, illetve közreadásának megszervezése.

Az EU-csatlakozás és a közigazgatás szerveződése

Közismert, hogy az EU-csatlakozás *nem hagyja érintetlenül a nemzetállamok működését*: a hagyományos állami feladatok egy része az EU döntéshozó fórumaihoz kerül, a feladatok más részét a regionális szintű intézmények veszik át. Hazánkban a regionális közigazgatásnak nincsenek hagyományai, így a csatlakozási program egyik legizgalmasabb változása lesz a választott önkormányzattal működő regionális szint létrehozása. Ennek létrejöttével természetesen módosul – várhatóan gazdasági és ellátó szerepkörre korlátozódik – a *megyei közép szint szerepe*, s a helyi közösségek összefogásának új intézményeként – önkéntes alapon – létrejöhetnek a *kistérségi társulások*.

A regionális szintű önkormányzatok és az erőforrások egyesítésére létrehozott kistérségi társulások *komoly szerepet tölthetnek be a fejlesztési programok összehangolásában, illetve az EU-támogatások lehívásában*. Ennek sikere azon fog múlni, hogy a politikai erők mennyi idő alatt jutnak megegyezésre a „történelmi jelentőségű” döntések meghozatalában, illetve milyen gazdasági alapot tudunk biztosítani az új bázison szerveződő intézményeknek. Egyértelmű, hogy az új intézmények finanszírozása nem épülhet kizárólagos állami forrásokra, ezért mind regionális, mind kistérségi szinten lehetőséget kell adni *saját források képzésére*, illetve szabályozott keretek között koordinált források átvételére. Ez utóbbi alatt a térség vállalkozásait kell érteni, ám az megjósolható, hogy a vállalkozási hozzájárulások növelése csak akkor lehet eredményes, ha a döntési folyamatokban is szabályozott szerepet kapnak.

Az előttünk járó országok tapasztalatai azt mutatják, hogy az EU-forrásokhoz való hozzáférés csak akkor lehet eredményes, ha a potenciális partnerek (pályázók) kiértelt stratégiai programokkal és megvalósítási tervekkel rendelkeznek; ha a nemzetközi gyakorlathoz igazodóan – alaki és tartalmi követelményeket teljesítve – beadják szakmai pályázatukat; ha vállalják a minimálisan szükséges 25 százalékos saját erő biztosítását, s ha garantálják a fejlesztés eredményeként létrejövő létesítmény hatékony működtetését.

Naivság lenne azt hinni, hogy az EU-csatlakozást követően kialakítandó régiók felállítása változatlanul hagyja a kormányzati szervek működését. A minisztériumoknak fel kell készülniük a központi feladat- és hatáskörök nagymérvű változására, illetve a ma még megyei szinten működő „dekoncentrált” szervezetek regionális szintek javára történő átcsoportosítására is. E folyamat eredményeként a döntési csomópontok végre közelebb kerülhetnek az ügyek keletkezési helyéhez, s demokratikus várakozásaink is magasabb szinten teljesülhetnek. Majd másfél évtizeddel a rendszerváltás után ennek éppen ideje.

VÁRHATÓ HATÁSOK ÉS GAZDASÁGPOLITIKAI FELADATOK

2002 novemberében már biztosan állítható, hogy 2004 első félévében Magyarország EU-tagállammá válik. Bár a csatlakozási jegyzőkönyv leglényegesebb, azaz valamennyi pénzügyi kérdése még tárgyalás alatt áll, a belépés fő kondíciói azért körvonalazhatók. Mindenekelőtt nyilvánvaló, hogy a belépés után azonnal a magyar piac részévé válik az EU egységes belső piacának. Ez egyben maga után vonja azt is, hogy a magyar piac hitel és befektetés szempontjából egyre jobb megítélés alá esik majd. De az egységes belső piac szabályai a magyar kis- és középvállalkozók számára olyan kihívást jelenthetnek mindezzel együtt, ami a csődök számának megemelkedéséhez vezethet. Tehát miközben az országkockázat csökken, a magyar vállalkozások egy része számára az egységes belső piacon való működés kockázata megnő.

Az elmúlt évtizedben a magyar exportszektor alapvetően az EU belső piacán értékesítette termékeit, és az import meghatározó része is innen származott. Az EU és Magyarország között mostanra a kereskedelem csaknem teljes mértékben liberalizálódott. A fogyasztói árakban visszatükröződik a liberalizált kereskedelem hatása, ezért jelentősebb áremelkedést a csatlakozás nem indukálhat. Persze arról nem szabad megfeledkezni, hogy van néhány olyan termékcsoporthoz, ahol az állam által befolyásolt áralakulás miatt halasztott áremelési szükség alakult ki. Ilyen például a lakossági gázár. Áremelkedéshez vezethet a csatlakozással elvállalt áfakulcs- harmonizáció is. Itt egyfelől arról van szó, hogy meg kell szüntetni a nullakulcsos áfakört. Ez például egyes gyógyszerek árnövekedését eredményezheti. Az áfakulcsok szükséges változtatása azonban összességében várhatóan nem lesz inflációgerjesztő, mert a 25 százalékos maximális áfakulcsoknak a nullszaldós kör megszűnésével párhuzamosan csökkenniük kell. Ez a két folyamat ki- egyenlítheti egymást. Persze a különböző lakossági csoportok fogyasztói kosara eltér egymástól. Így a nullakulcsos áfa megszűnése okozhat rétegspecifikus szociális problémákat. A csatlakozást követően feltehetően növekedni fog a föld ára is. Azt azonban, hogy ennek az élelmiszerek fogyasztói árára milyen hatása lesz, elég nehéz megmondani. Az élelmiszerek ára függ a kereslet-kínálat alakulásától. Így remélhető, hogy jelentősebb élelmiszerár-emelésre nem kell számítani.

Az EU-tagországok nemzeti munkaerőpiacain meglehetősen különböző bérszínvonal alakult ki. Nagyon különbözik a szociális háló kiépítettsége is a tagországok között. Jelentős különbséget mutat a bérre rakódó járulékok nagysága is. Mindez hangsúlyosan hívja fel a figyelmet arra, hogy a bérnövekedés és a szociális ellátás az EU-n belül a nemzeti gazdasági teljesítmények függvénye. Ezért Magyarországon a bérek csak abban a mértékben növekedhetnek, amit a termelékenység-növekedés megenged. Az EU-tagságtól nagy valószínűséggel elvárható, hogy Magyarország addicionális növekedési lehetőségekhez jut. Így az EU-n belül nagyobb bérnövekedési lehetőségek teremthetnek a tartósan magasabb GDP-növekedés eredményeként. A „bérnyomás” a magyar gazdaságon belül elsősorban nem az EU-csatlakozás függvényében merül fel, hanem az elmúlt évtizedben lezajlott gazdasági átalakulás eredményeképp. Persze egy-egy meghatározott szakmacsoportban előfordulhat, hogy a bérkülönbség fog munkaerőmozgást eredményezni. Olyan területeken lehet erre számítani, ahol az EU-ban szakemberhiány van. A munkaerőmozgást a bérkülönbség tömegesen nem tudja előmozdítani, mert az EU fogadókészsége kicsi, a munkanélküliség az EU-n belül relatíve magas.

Az EU-csatlakozás Magyarország számára reálgazdasági és pénzügyi konvergencia-követelményt jelent egyszerre. Azt, hogy relatíve rossz világgazdasági körülmények között a magyar gazdaságpolitika hogyan tudná ezt a két konvergencia követelményt tartósan teljesíteni, igen nehéz megmondani. Az EU-átlagot meghaladó GDP-növekedés, a fokozatosan csökkenő infláció és a költségvetés folyó hiányának a GDP 3 százalék körüli mértéke egyszerre olyan kihívást jelent, amit rövid távon nemigen lehet teljesíteni. A mindenkor magyar kormánynak el kell döntenie, hogy milyen policy mixet alkalmaz. Valószínűleg a lehetségesnél kicsit mérsékeltőbb növekedés, a célul tűzöttnél kicsit lassúbb, de folyamatos inflációcsökkentés és a költségvetési hiány kicsit lassúbb mérséklése jelentheti a gazdaságpolitika számára a megvalósítható feltételt. A költségvetési hiány csökkentése nem egyszerűen a gazdasági és monetáris unióba történő belépéshez szükséges, hanem ahhoz is, hogy a belépést követően a kohéziós alaphól forrásokhoz juthassunk. Ezért a pénzügyi stabilitás 2004-ig történő elérése célszerű lenne.

Mindennek fényében a költségvetés lehetőségei az EU-csatlakozás lehetséges veszteségeinek kompenzálására meglehetősen csekélyek. Pedig az egységes belső piac szabályainak nem ismeretéből és alkalmazásának elmulasztásából fakadó lehetséges csődök számát mérsékelni kell. 2003-ban milliárdos nagyságrendben áll rendelkezésre forrás az EU-csatlakozással kapcsolatos kommunikációra. Ezt a forrást a rétegspecifikus, interaktív kommunikációra kellene felhasználni. Így talán körvonalazni lehet majd a lehetséges veszteségeket. Jelenleg ugyanis elfogadható pontossággal megmondani, hogy kik lesznek a nyertesek, és kik lesznek a veszteségek, nemigen lehet. Pedig a csatlakozás költsége és haszna is csak ekkor körvonalazható.

A kommunikációra, a veszteségek körvonalazására és a veszteségek csökkentésére feltehetően a szükségesnél kevesebb idő áll ma már rendelkezésre. Ebből pedig az következik, hogy semennyi idő nem áll rendelkezésre a „kommunikációs tévedésekre”. Mindezenelőtt az egységes belső piac szabályrendszerét kell a magyar cégeknek megismerniük. Az eddigi felmérések arra utalnak, hogy ezen a területen komoly hiányosságok vannak. Nemcsak önmagában nézve a kérdést tűnik szembe a tájékoztatatlanság, hanem a csatlakozás előtt álló országokkal való összehasonlításban is. A kis- és középvállalatok tájékozódási lehetőségei meglehetősen rosszak. Esetenként nincs magyar nyelvre fordított szabvány, esetenként nem érhető el a tájékoztatásra alkalmas és kijelölt személy. Az is előfordul, hogy maga a cég nem tartja fontosnak a maga számára a szabályok megismerését. Az érintettek minél később tájékozódnak a rájuk vonatkozó növény- vagy állat-egészségügyi, munkavédelmi stb. szabályokról, annál valószínűbb, hogy nem tudnak ahhoz alkalmazkodni. Ezért az EU-kommunikációban már késésben van Magyarország. Ha a cégek 2003 folyamán hozzájutnak megfelelő információkhoz, akkor kezdődhet el az igazi munka. Ugyanis a megfelelő szabályok átvétele költséges, a kis- és középvállalatok pedig nem igazán rendelkeznek likvid forrásokkal.

A lehetséges szociális veszteségek kompenzálása ugyancsak gazdaságpolitikai feladatot jelent. Bizonyos gyógyszerek árának emelkedése, vagy a gyermekétkeztetés megdrágulása az alacsony nyugdíjjal rendelkező réteget, illetve a nagycsaládokat hátrányosan fogja érinteni. Jó lenne, ha az áfaváltozással összefüggésben valamilyen kompenzációs mechanizmus is körvonalazódna.

A gazdaságpolitika általánosságban véve legnagyobb feladata az, hogy az EU-ba történő belépés után a magyar telephely versenyképességét javítsa, méghozzá úgy, hogy a velünk együtt csatlakozó közép- és kelet-európai országokkal szemben is rendelkezünk olyan előnnyel, ami a tőke számára ebben a körben relatíve attraktívabbá teszi az országot. Ez nyilvánvalóan az adópolitika függvénye is. Érdemes lenne végiggondolni, milyen adócsökkentési lehetőség van a magyar gazdaságban. Ennek megítéléséhez figyelembe kell venni, hogy az előttünk álló 2-3 évben hogyan alakul a világgazdaság

fejlődése. Ha a tartós növekedés feltételei kibontakoznának, akkor a magyar GDP-növekedés üteme is adna játékeret a gazdaságpolitikának a pénzügyi stabilitás veszélyeztetése nélkül az adók csökkentéséhez. Ellenkező esetben azonban aligha teremtnének meg a feltételek rövid távon erre. Pedig Magyarország számára kardinális jelentősége van annak, hogy tökevonzó képessége javuljon. A modernizációs célkitűzések megoldása a nettó tökebehozatal jelentős emelkedése nélkül irreális. A növekedés, a stabilitás és a modernizáció csak az országkockázat csökkenéséből „tőkét kovácsoló” gazdaságpolitika mellett valósítható meg.

Szabó Iván,

az Országos Fogyasztóvédelmi Egyesület elnöke, nyugalmazott miniszter

FOGYASZTÓK A FOGYASZTÓI TÁRSADALOMBAN

Az Európai Unióhoz vezető, évtizedeken áthúzódó időszak a gazdasági racionalitás, a termelés hatékonyságának jegyében telt el. A Montánuniótól kezdve az Európai Szén- és Acélközösségen, a Közös Piacon és az Európai Gazdasági Közösségeken keresztül egészen a 90-es évek elejéig, amikor is Európai Unió lett a neve, még az elnevezések is mind ezt a tartalmat fejezték ki. Ennek a fejlődési útnak végső állomása Maastricht, ahol a jövő Európájának rendező elveiként a költségvetési deficit, az államadósság mértéke és az inflációs ráta nyert meghatározást.

A szovjet birodalom térdre kényszerítéséhez ez a hatékonysági prioritás sikeresnek bizonyult. Annak összeomlása után azonban világossá vált, hogy emberi társadalom nem építhető fel csupán gazdasági ésszerűségi alapokon. Legelőször – már évtizedekkel ezt megelőzően – a környezetvédők ébredtek fel: az éves mérlegidőszakhoz igazodó racionalitás és a hosszú távú racionalitás között jelentős eltérés van. A termelési költségek ésszerűnek tűnő csökkentése ózonlyukat, erdők és állatfajok pusztulását, természeti katasztrófákat hoznak magukkal évek, évtizedek, sőt évszázadok múltán. Szót kértek a társadalom szociális, kulturális életének képviselői is, és a bölcsőben tisztán érdekközösségnek induló európai integráció egyre inkább értékközösségi arculatot is kapott. Viszonylag későn indult útjára Európában is, hazánkban is a fogyasztóvédelmi mozgalom. A fogyasztói társadalom versenyszabadság keretei között kibontakozó árudömpingje eleinte elkápráztatta magukat a fogyasztókat, akik egy szép napon arra eszméltek, hogy a kegyetlen piaci verseny nem kizárólag, sőt nem elsődlegesen az ő igényeik minél maradéktalanabb kielégítése, hanem a hatékonyság, brutálisabban megfogalmazva a profit maximalizálása érdekében folyik. A gazdaság résztvevői ekkor már túljutottak a PhD-n, a környezetvédelem talán épp az érettséginél tartott, amikor a fogyasztóvédelem általánosiskola-éretté vált.

Eleinte a fő figyelem a termékek élet-, egészségügyi és vagyonbiztonsága felé fordult. (Emlékezzünk vissza: pár évvel ezelőtt épp karácsony táján tört ki a botrány, hogy a gyermekjátékok jelentős része nem felel meg a korszerű érintésvédelmi követelményeknek.) Külön fejezetet jelentett az élelmiszerek minőségromlása területén tapasztalt változás a kergemarhakóros húskészítményektől a tejet sohasem látott tejtermékekig. Ennek alapján adta ki 2000 januárjában az EU az élelmiszer-biztonsággal foglalkozó Fehér Könyvét, amely valamennyi uniós tagállamra, de az unión kívüli területekről importált élelmiszerekre egyaránt kiterjed.

Az egyre bővülő szolgáltatások azután új problémákat vetettek fel. Ezek sorát a sokáig természetes monopóliumként kezelt közüzemi szolgáltatások nyitották meg. Ezek a nagy szolgáltató cégek az egyes fogyasztókkal szerte Európában (hazánkban is) blankettaszer-

zódések révén olyan szerződéseket kötöttek, amelyek világosan tükrözték, hogy a deklarált jogegyenlőség ellenére nem egyenrangú felek közötti kapcsolatról van szó. Elég, ha arra gondolunk, hogy az áram- vagy a gázszolgáltató a fogyasztás utáni díjak elmaradása esetén jogosult kikapcsolni a mulasztót a szolgáltatásból, de a fogyasztónak nincs joga és lehetősége levonni egyetlen fillért sem a számlából, ha jelentős a feszültségingadozás, vagy a gáznak nincs meg a garantált kalóriaértéke. De ugyanez elmondható például a távfűtésről is, ha indokolatlan túl- vagy alulfűtés mutatkozik. Az EU a monopolhelyzet felszámolásában látta a lehetséges kiutat. Ennek megfelelően az áram- és a gázszolgáltatás piacosítását tűzte célul: 2005-ig az ipari nagyfogyasztók, 2007-től már a háztartások is szabadon választhatják meg, hogy kitől veszik a szolgáltatást. Az államnak egyetlen feladata maradt: biztosítani az energiaszolgáltatás vezetőkeinek (elektromos távfűzeték, gázcső) szabad hozzáférhetőségét minden termelő, illetve szolgáltató számára.

Ahhoz azonban, hogy egy szolgáltatás vonatkozásában érvényesülni tudjanak a piaci viszonyok, nem elég, ha csak a szolgáltató viselkedik piacosan. A fogyasztónak is tisztában kell lennie jogaival és lehetőségeivel. Egy olyan, évtizedekig a szocialista tervgazdálkodás kereteihez szokott társadalomban, mint a mienk, nem meglepő, ha a fogyasztó lassabban zárkózik fel a versenyhez, mint a rugalmasabb, szolgáltatásban érdekelt tőke. Jól példázza ezt az a közelmúltban, a pénzügyi szolgáltatásokkal kapcsolatban készült felmérés, amelynek során a megkérdezettek negyven százaléka arra a kérdésre, hogy milyen megfontolások alapján választ bankot, azt válaszolta, hogy a lakóhelyéhez való közelsége alapján. Mindezt egy olyan időszakban, amikor a bankok és pénzintézetek között erőteljes verseny folyik a hitelezési piacon futamidő, kamat, fedezetmagyság stb. vonatkozásában. Az Európai Unió Bizottsága idén tette közzé a 2002–2006-ra szóló fogyasztóvédelmi politikai stratégiáját, amelynek három középtávú cél képezi a lényegét. Ezek keretében jelentős helyet foglal el a pénzügyi szolgáltatásokkal kapcsolatos fogyasztóvédelmi program, ami figyelemmel van a határon átnyúló pénzügyi szolgáltatások feltételeinek javítására, és kiemelten a piaci visszaélések és a megtévesztő információk elleni küzdelemre a biztosítások és a hitelezés területén. Ez utóbbi kérdéskörben jelentős fogyasztóvédelmi lépések történtek Magyarországon is. Mindenki ismeri az alacsony kamatozású kölcsönöket hirdető óriásplakátokat. Ezeken másfél ember nagyságú számok jelzik, hogy a célkamat 0–1–2 százalék. Ma már kötelező feltüntetni e plakátokon a teljes hitelmutatót is. Igaz, hogy ezt apró betűs szedéssel teszik, de a felvilágosult hiteligénylő ennek ismeretében nem lepődik meg, ha az alacsony kamatozásúként hirdetett hitelére a végén 25–35 százalék „rápénzt” kell fizetnie különböző illetékek, kezelési költség, készenléti díj stb. felszámítása címén. Néha ezek a figyelmeztetések közhellyé válnak (vö.: „olvassa el a betegtájékoztatót, vagy kérdezze meg kezelőorvosát, gyógyszerészét”), de tudni kell, hogy ezek a közhelyek sok kellemetlen, bosszantó visszaéléstől mentik meg a fogyasztót.

A közérdekű szolgáltatások egyik viszonylag új formája a televíziózásban a kábel-tévé. Pillanatnyilag e területen még távol vagyunk a szerződő partnerek egyenjogúságától. Az óvatlanul aláírt szerződés például megengedi a szolgáltatónak, hogy a szerződésben megnevezett csatornákat indokolt esetben változtassa. A tévénéző csak akkor döbben rá, hogy mit is írt alá, amikor kedvenc csatornája eltűnik a képernyőről, és helyette egy olyan jelenik meg, amelyet józan pillanataiban valószínűleg soha sem fizetne elő. A változtatás indokoltságát pedig a szolgáltató – előzetes egyeztetés nélkül – maga határozza meg. A számítógépek elterjedésével párhuzamosan megjelent az ún. e-kereskedelem. Az EU középtávú stratégiai terve keretébe illeszkedik az a már elfogadott e-Europe Akció Terv, amely egy olyan stratégia kidolgozásáról szól, mely a fogyasztói bizalmat erősíthetné az on-line vásárlásokkal kapcsolatban. Ennek négy pillére van: magas színvonalú e-kereskedelmi üzletszabályzatok, minőségi alternatív vitarendezések, világos és

következetes jogszabályalkotás, és ezek hatékony érvényesítése. Ezen a területen hazánkban is még jelentős tennivalói vannak, ami annál is fontosabb, mert még valójában előtte vagyunk a tömeges elterjedésnek, így alkalmunk volna preventív intézkedésekkel megakadályozni egy rossz gyakorlatot.

Azokban az országokban, amelyek már áttértek a monetáris unió keretében az euró használatára, a fogyasztóvédelemnek új feladata támadt. Vizsgálni szükséges annak a jelenségnek az indokoltságát, hogy mikor és milyen körülmények között lehet elfogadni az azonos minőségű és sokszor azonos gyártmányú termékek uniós tagállamokban tapasztalt jelentős áreltérését. Bár Magyarország várhatóan csak négy-öt év késéssel fog csatlakozni a monetáris unióhoz, az e területen folyó munkát érdemes már most figyelemmel kísérni. Magyarországon 1998-ban lépett hatályba az első fogyasztóvédelmi törvény. Jelentős előrelépést jelentett ez a korábbi, csupán alacsonyabb rendű jogszabályokhoz képest. Mint sok más területen, a fejlődés itt sem állt meg. Az EU-bizottság fogyasztóvédelmi politikai stratégiája nem hagy kétséget afelől, hogy a csatlakozást követően a már működő törvény számos területen változásokat igényel. E stratégiát ugyanis kulcsfontosságú tényezők támasztják alá. Ilyenek:

- az euró megjelenése,
- a társadalmi, gazdasági és technológiai változások (internethasználat és annak a háztartásokban való elterjedése, e-kereskedelem, a fogyasztási ágazat növekedése),
- a belső piac adta lehetőségek kihasználása (határon átnyúló kereskedelem, nagy eltérések az árakban, a tagállamok ma még eltérő fogyasztóvédelmi jogszabályrendszerre, a fogyasztói bizalom egyes kereskedelmi formákat illetően),
- a közigazgatási reformok,
- a bővítésből származó következmények (az EU már elfogadott szabályozási és végrehajtási struktúrái és az új belépők jelenleg inkább nemzeti törvényekbe foglalt fogyasztóvédelmi előírásai közötti összhang megteremtése).

Nyilvánvalónak látszik, hogy az adottságoknak megfelelően folyamatosan változni fog a hatósági, illetve a civil fogyasztóvédelmi tevékenység hatósugara, egymáshoz való viszonya. Talán elegendő arra felhívni a figyelmet, hogy az EU-tagállamok közötti kereskedelemben az állami kötelező termékminősítés megszűnt. Az állam beavatkozása e területen meglehetősen korlátozottá vált. Ha ugyanis a kérdéses termék tekintetében fogyasztóvédelmi kifogás fogalmazható meg, és azt az állam teszi, azonnal felmerül a gyanú, vajon nem a hazai ipart védő protekcionista lépésről van-e szó. Ha azonban egy civil fogyasztóvédelmi egyesület fogalmaz meg kifogást, ilyen kérdés fel sem vethető.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az EU fogyasztóvédelmi politikája kritikus ponthoz érkezett. A következő évek során a fogyasztóknak élvezniük kellene az egységes piac és az euró nyújtotta valódi előnyöket, látniuk kellene a fogyasztói érdekek integrálásának konkrét előnyeit az EU politikájába, illetve részesülniük kellene a 470 millió polgárra bővült Európai Unióban belül egyformán magas szintű védelemben. Az EU-bizottság „Fogyasztóvédelmi politikai stratégiája” megpróbál következetes lenni a következő öt évben. A célok kölcsönösen támogatják egymást, megvalósításuk egy rövid távú gördülő programmal történik, mely rendszeres felülvizsgálatot igényel. Minden ilyen felülvizsgálat kiértékeli az elért eredményeket az új adatok és folyamatjelzők alapján, hogy ha kell, a folyamatban lévő intézkedéseket megfelelően összhangba lehessen hozni, és újabbakat lehessen meghatározni.

Ha tehát valaki azt kérdezi tőlem, mit is jelent számomra az EU-csatlakozás, azt tudom válaszolni, hogy a sok gazdasági, kulturális, egészségügyi, szociális és környezetvédelmi érdek- és értékmegjelenítés mellett egy hatékony, egységes és kikényszeríthető fogyasztóvédelmet is, amelynek révén növelhető a polgárok életminősége és csökkenthető a fogyasztók kiszolgáltatottsága.

Magyarország európai uniós csatlakozását felfokozott várakozások előzik meg. Erősen tartja magát az a nézet, hogy a csatlakozás után rövid időn belül számos, az emberek, a vállalkozások életére azonnal ható (többnyire pozitív) változások következnek be, ezek közül is talán a legnagyobb várakozás az EU-támogatásokat övezi. Sokan úgy vélik, hogy a tervezett támogatási keretekben szereplő összegek automatikusan folynak be az országba, jelentős források válnak felhasználhatóvá, ami pedig ebben az értelemben súlyos tévhit, és hamis várakozásokat, illúziókat kelt.

Írország példája lebeg előttünk. Azt a tempót, ahogyan az elmaradt agrárországból a legfejlettebb iparágaknak, a kutatásnak és fejlesztésnek teret adó ország lett, röviden „ír csodaként” emlegetik. Pedig csodának nyoma sem volt. Volt azonban legalább 10 kemény, küzdelmes esztendő, amikor az ír cégek megtanulták, hogyan lehet élni az EU-támogatásokkal, ez alatt új befektetőket is kerestek például az Egyesült Államokban és a világ többi fejlett régiójában (mindehhez nyelvi akadályokat sem kellett leküzdeniük). Így is eltűnt számos vállalkozás, vagy jobb esetben összeolvadt más, erősebb céggel, győzött a jobb, a gyorsabban alkalmazkodó.

Mi a helyzet nálunk?

A legnagyobb problémát az elvesztett jövőbeni lehetőségekben, a belépés utáni kihagyott pályázatokban látom. Az uniós pénzek érkezésének ugyanis igen komoly feltételei vannak. Ez többlépcsős folyamat.

Mindenekelőtt *a vállalatnak meg kell találnia a számára legmegfelelőbb projektet, pályázati lehetőséget*. Ehhez elengedhetetlen a lehetőségeknek és saját képességeinek objektív ismerete, az információk elérése, valamint egy technikai „apróság”, az internet folyamatos használata.

Másodszorban kell egy *biztos, használható nyelvtudás*, hiszen az angol nyelv nélkül szinte mozdulni sem lehet majd. Felértékelődik a biztos nyelvtudás. Sokan gondolják, hogy középszintű nyelvtudásukkal is elboldogulnak. Lehet, hogy az egyszerűbb kereskedelmi tranzakciók szintjén ez eddig is igaz volt, de az EU-intézményekkel való kapcsolattartáshoz ennél biztosabb nyelvtudás kell. A nyelvtudás hiánya komoly versenyhátránnyá válhat.

De még ez sem elegendő, *el kell tudni igazodni abban az információtömegben*, amelyben a megjelenő tenderek, pályázati lehetőségek találhatók. Az információs bróker-képzése csak nemrégiben folyik teljes gőzerővel felsőoktatási intézményeinkben, a vállalatoknál pedig alig ismert ez a funkció.

További akadály, amelyet „venni” kell, annak az ismeretanyagnak és gyakorlatnak az elsajátítása, amely *a pályázati kultúra, formális elemek, speciális nyelvkészlet* stb. fogalmakkal fejezhető ki.

El kell fogadtatni, hogy *nem elég egy-egy jó ötlet*, a megvalósításhoz *jól kell tudni pályázni*.

Időben kell kidolgozni a projekteket, számolni kell a hosszú átfutási időkkal. Ha nem tudunk élni e lehetőségekkel, a belépésnek kezdetben sok áldozata lesz.

Mindehhez *nagyfokú rutinra* is szükség van. Ha a fent leírtak nincsenek meg, szakemberekhez kell fordulni. Bár már megjelentek azok a cégek, amelyek átveszik a forrásszerzés, -figyelés és pályázatírás teendőit, ezek nem mindegyike megfelelően képzett: ilyen téren nincs megfelelő minősítési rendszer. Szerencse vagy alapos tájékozódás kell, hogy a vállalat megtalálja a neki megfelelő céget, amely a pályázatok tartalmi és formai követelményeinek megbízható szakértelemmel tud eleget tenni. A képet árnyalja, hogy nagy a vállala-

tokban a bizalmatlanság az ilyen cégekkel szemben. A jó referenciával rendelkező cégek hamar népszerűekké válnak, ezek rövid időn belül „válogathatnak” a megbízók között, míg a mikro- és kisvállalkozások, akiknek a legnagyobb szükségük volna a segítségre, lesznek azok, amelyek pályázatait ezek a cégek már nem vállalják, vagy a vállalat nem tudja megfizetni őket. Néhány sikertelen próbálkozás után a vállalkozó könnyen elveszítheti kedvét, bizalmát, hogy valaha is nyertes lesz, ezért nem lesz könnyű újabb próbálkozásokra buzdítani őket. A *meggyőzés* legalább olyan nehéz, mint a hatékony tanácsadás és segítség.

Az uniós források iránti versenyben a korábban felvett tagországok jóval előttünk járnak. Ezekben már kiépültek azok a támogatási pontok, koordinációs irodák, amelyekről az érintettek tudnak, amelyekhez bizalommal fordulhatnak.

Természetesen nem szabad egyoldalúan, csak a problémákra koncentrálni nézni a kérdést. Amilyen gyorsan megjelentek a pályázatok írására szakosodott cégek, olyan mértékben számíthatunk újak megjelenésére, továbbiak aktivitására. Ugyanakkor képessé kell tenni magukat a vállalatokat is arra, hogy saját anyagaikat *saját erőből* jól el tudják készíteni.

Ebben a vonatkozásban még nem is beszéltünk a *megvalósítás nehézségeiről*, a *transzparens végigviteléről* és a szabályok betartásának nehézségeiről. Számos objektív körülmény befolyásolhatja az eredeti elképzelés megvalósíthatóságát, hiszen a projektet olyan környezetben kell megvalósítani, amely ugyancsak folyamatosan változik. A szabályos pályázatok készítése alapfeltétel, de emellett a beruházások kivitelezésében teljes átláthatóságra és a finanszírozott projektek eredményességének biztosítására is szükség van. Mindez csak úgy érhető el, ha teljes a *bizalom*, és kölcsönös *érdekltség* van a projektben résztvevők között annak érdekében, hogy hatékony legyen a megvalósítás.

Mindez pedig a benne részt vevők mentalitásának, *gondolkodásmódjának megváltoztatását* igényli.

A fenti munkában a *társadalmi szervezeteknek, szakmai szövetségeknek, érdekképviselőknek lehet ma még kellően fel nem ismert, meghatározó szerepe*. A felkészítés elemi érdeke a vállalatok érdekképviselőinek, sajnos azonban az ő helyzetük sem elég stabil. Többségük évek óta folyamatos pénzügyi nehézségekkel küszködik, különösen sok a párhuzamos, egymással versengő szervezet. A kormányzat figyelme sem fordult még ezen szervezetek felé, pedig számos közérdekű feladat alól tudnák tehermentesíteni az állam által finanszírozott szerveket, sokkal költségkímélőbben tudnának egyes feladatokat ellátni. Ezen szervezeteknek meghatározó szerepe van a tájékoztatás terén is. Azok a társadalmi szervezetek erősödnek meg, amelyek felismerik új szerepüket, ehhez először saját maguk számára teremtenek forrást, majd tapasztalataikat nem nyereségorientált alapon adják át tagjaiknak, ezzel is növelve szolgáltatásaik körét. A szakmai érdekképviselők lehetnek azok a gyűjtőhelyek, ahol a kérdések és az információk találkoznak.

Összegezve a rövid távú hatásokat, a fő problémákat az *EU-források befogadókész helyzetbe hozásában, a speciális EU-szakismeretek* (nem az általánosság, hanem a specialitás szintjén), *továbbá a használható szakmai nyelvtudás hiányában látom*. Mindez megfelelő emberi tényezőkkel (akarat, motiváltság, kitartás, állandó befogadókészség stb.) ellensúlyozható vagy legalábbis csökkenthető, a nagy kérdés azonban az, hogy mely vállalati rétegekben lesznek meg ezek a képességek, kik, milyen szervezetek tudják ezeket a törekvéseket bátorítani, és hogy nem alakul-e ki valamiféle szkepticizmus a vállalatok vezetőiben. A kezdeti pozitív vagy negatív élmények meghatározók lesznek, ezért *a kezdeti lépésekre nagyon komolyan oda kell figyelni*, ha úgy tetszik, *investálni kell* vállalati és kormányzati szinten egy később megtérülő know-how megszerzéséért.

FESZÜLTSEGEK AZ EU-TAGSÁGGAL KAPCSOLATBAN

A demokratikusan megválasztott magyar kormányok 1990 óta folyamatosan kinyilvánították, hogy céljuk felszámolni Magyarország elmaradottságát a Nyugat-Európai országoktól, és ezzel párhuzamosan országunkat az EU tagjai sorába vezetni. A jelenlegi parlamenti pártok is egyértelműen osztják ezt a nézetet. Az elképzelést a fejlett világ és ezen belül az EU és az unió tagországai elismeréssel fogadták.

Az EU kiterjesztése – Magyarországgal és ebben a vonatkozásban hasonlóan gondolkodó más kelet-európai országokkal – azonban az egyetértés ellenére az EU-tagok oldaláról is nehézségekbe ütközik. Az EU jelentős kibővítése csak akkor lehet igazán sikeres és az alapító tagok érdekeinek is megfelelő, ha ez nem jár az EU döntéshozó szupranacionális szervezeteinek további meggyengülésével. Ugyanakkor ismert az is, hogy az EU szerveinek a gyakorlatban érvényesülő döntőképesége a tagok nemzeti érdekeinek ellentmondása következtében diplomatikusan kifejezve most sem erős. Mi sem jellemzőbb erre, mint az egy évtizeddel ezelőtt elfogadott agrártámogatási rendszer visszaszorítására vonatkozó elképzelés folyamatos elodázása, nem áll jól azonban hasonló okok miatt a nemzeti támogatási és adórendszere EU-szinten való egyesítése sem. Az ilyen típusú nemzeti érdekellentétek zavaró hatása az EU-tagországok számának jelentős növekedése esetén csak erősödhet. Ha tehát végérvényesnek tekintjük is a jelenlegi tagországok elszántságát az unió bővítésére és az új tagországok érdekérvényesítő óhajának kezelésére, továbbá ha reménytelinek tekintjük is annak a még tisztázatlan kérdésnek a megoldását, hogy az EU az új tagok számára elfogadható megoldást talál az új tagok befizetése és támogatása közötti összhangra és a támogatások növekedésének mértékére, akkor is elkerülhetetlen, hogy az EU sikeres működése érdekében az unió szabályozása terén jelentős előrelépésekre kerüljön sor.

Magyarország EU-tagságának megvalósítása – ami hosszú távon egyértelműen az ország javára szolgál – nézetem szerint két lényeges területen ütközik vagy ütközött magyar oldalról akadályba. Az *első akadály* ezek közül az, hogy Magyarország a többi tagjelölt országok zöméhez hasonlóan csak 1990-ben szabadult ki az addig nagyhatalmi elnyomó szovjet befolyás alól. Ezzel összefüggésben az EU a tagjelölt országokkal szemben azt a követelményt támasztja, hogy jogrendjük szabaduljon meg a csatlakozás előtti diktatúrára és tervgazdálkodásra jellemző jogi-alkotmányos rendtől. Ez a követelmény Magyarország számára már nem jelent jelentős problémát, mivel az ország 1990 és 2000 között a privatizáció és a törvényi rend alkotmányos módosítása útján sikeresen alakította ki a liberális piacgazdaságot az országban. Sajnálatos módon ennek a sikeres rendszerváltoztató stratégiának a megvalósítása nem kevés társadalmi feszültséget váltott ki.

A második követelmény a magyar jogrendszernek az EU által elfogadott normákhoz való igazítása. Magyarország ebben a vonatkozásban is jelentős lépéseket tett már az elmúlt évek során. Hátra van azonban még néhány – nem jelentéktelen – törvény, sőt az Alkotmányban is rögzített paragrafus módosítása. Ez már azért is komoly akadálnak számít, mert a megkívánt módosítások az EU-rendszer követelményeiből következően természetesen Magyarország szuverenitását csökkentik, és ennek következtében a változtatás társadalmi elfogadtatása és ezzel összhangban a kétharmados parlamenti

megszavazás ellenállásba ütközhet. A jelek szerint azonban megalapozott lehetőség van arra, hogy ez nagyobb konfliktusok nélkül, kellő időben sikerülni fog.

A *második akadály* abban jelentkezik, hogy Magyarország felzárkózási és EU-tagsági terveit nem lehet könnyen összhangba hozni a magyar társadalom zöme által jogosan megkövetelt, a gazdasági fejlettség és ezen belül az életszínvonal viszonylag gyors felemelkedésével. Itt hasonlít az EU-tagsággal kapcsolatos társadalmi feszültség a rendszerváltással összefüggő már említett problémákkal.

Egyik követelményrendszer sem könnyíti meg az életszínvonal társadalmi szolidaritásnak megfelelő gyors, az 1990-es szintet lényegesen meghaladó növekedését. Az országnak az EU-normák miatt – nem indokolatlanul, de a közvetlen társadalmi igényekkel bizonyos mértékig ellentétesen – többet kell költenie az infrastruktúrára, a környezetvédelemre, a közlekedésre, mint amit maga erre a célra megszavazott, hiszen ez a fogyasztásra jutó eszközök növekedését korlátozza.

A társadalomnak e nem minden szempontból kedvező feltételek mellett a célszerű fejlődés érdekében a vállalatok struktúráját is át kellene alakítania, illetve azok ráfordításait is a rekonstrukciós beruházások követelményeihez kellene igazítania annak érdekében, hogy az EU kínálta lehetőségeket és a gazdasági növekedés igényeit ki tudja elégíteni.

Mindezt összefoglalva megállapítható, hogy az ország EU-tagsága – úgy, ahogy a rendszerváltás is – hosszú távon nem jelentéktelen előnyöket kínál, sőt olyan helyzetet teremt, amellyel katasztrófa lenne, ha nem tudnánk élni, de rövid távon nem kevés feszültséggel terheli a társadalmat.

Török Ádám,

**az MTA levelező tagja, a Veszprémi Egyetem és a BME egyetemi tanára,
az Acta Oeconomica főszerkesztője**

Az EU-csatlakozás részletes magyarországi gazdasági hatásairól egyelőre csak sejteink vannak azon túl, hogy e hatások eredőjét szinte egyöntetűen pozitívnak ítéljük. Az egyes hatások előjelét azért sem láthatjuk előre, mert sok esetben majd attól függ, hogy a magyar gazdaság szereplői hogyan készülnek fel és reagálnak a csatlakozásra. Érdemes tehát számba venni a különféle hazai gazdasági szereplők stratégiai lehetőségeit a csatlakozás előtti időszakban. Ilyen, sokak s közöttük egyes iparági érdekképviseltek szerint bizonytalan jövőjű kör vagy csoport az iparban és a szolgáltatásokban működő kisvállalkozásoké. A magyar ipar kompetitív részében az 1989–1991-es importliberalizáció és a KGST-export összeomlása válságot okozott ugyan, igazán tragikus csődhullámot azonban szerencsére nem. Egyes szektorok később más piaci átrendeződések miatt kerültek súlyos helyzetbe. Így az élelmiszer-kiskereskedelem egy részének lába alól – különösen a nagyvárosokban – a külföldi áruházláncok megjelenése húzta ki a talajt, a könnyűiparban pedig a hagyományos versenyképességi előnyök tűntek el az alacsony szakképzettségű magyar munkaerő jelentős megdrágulásával. Ezekben a szektorokban azonban az uniós csatlakozás már aligha hoz komolyabb változást. Igaz, egyes kedvezőtlen irányzatok később megfordulhatnak. Franciaország több nagyvárosában megfigyelték például, hogy a jobban kereső középosztálybeli családok számára az áruházláncok kínálata nem mindig eléggé kifinomult és egyedi jellegű, ezért ott ismét megjelentek vagy visszatelepültek a korábban tönkrement vagy tevékenységüket felfüggesztett pékek, sajt-, borkereskedők, hús- és hentesáruüzletek. Azt természetesen még nem tudhatjuk, hogy ehhez a „visszatéréshez” hol lesz majd elegendő vásárlóerő. A kisebb ipari és szolgáltató vállalkozások – különösen az importversenytől védett piacú cégek –

körében aggodalmak tapasztalhatók. Ebben a körben sok kis- és mikrovállalkozó (például építőipari vagy javító szolgáltatásokat kínáló hajdani kisiparos) a hagyományos piacát félti attól, hogy az uniós csatlakozás után az EU-országok hasonló profilú, de sokkal tőkeerősebb vállalkozásai felvásárolják cégét, vagy egyszerűen sokkal versenyképesebb és korszerűbb kapacitásait helybe telepítik, és így szorítják ki őt a piacról. Gondoljunk például a sokat emlegetett nyugat-magyarországi fodrászokra és fogorvosokra, ami természetesen csak egy regionális és termelési szerkezeti értelemben is szűk, ám sokatmondó példa. Ők az elmúlt évtizedben jelentős osztrák és kisebb részben német ügyfélkört építettek ki maguknak, és sikerült kivívniuk az érintett EU-országok vállalkozói érdekképviselőinek az elégedetlenségét, esetenként akár a haragját is. Az EU-belépés előtt nem fenyegeti őket komolyan az a veszély, hogy a piaci részesedésüket megszerezni kívánó versenytársaik felvásárolják őket. 2004-től viszont számolhatnak azzal, hogy részben osztrák vagy német cégek fogják kiszolgálni a burgenlandi közönységet Magyarországról is fogorvosi és fodrászati szolgáltatásokkal. Ezeket a szolgáltatásokat valószínűleg továbbra is magyar munkaerő végzi majd, s noha a szolgáltatások ára megnő, nem fogja elérni az osztrák vagy a német árszínvonalat. Kevésbé valószínű, de ugyancsak elképzelhető lehetőség, hogy mondjuk tiszántúli autószervezeteket vásárolnak fel a piaci részesedés megszerzésében érdekelt külföldi vállalkozók, akik az importliberalizációt vagy a megnyílt privatizációs lehetőségeket még nem használhatták ki, az egyszerű magyarországi cégalapítás esélyével azonban lehet, hogy élni fognak. Ahogy a nyugat-dunántúli esetben, itt sem külföldi nagybefektetők megjelenése valószínű, hanem az EU-n belüli piacbővítés könnyen adódó stratégiáját választó nyugat-európai kis- és középvállalkozásoké. A magyar kis- és középvállalkozók körében terjed ennek a kihívásnak a felismerése, de itt korántsem csupán stratégiai fenyegetésről van szó. Ha a fent felvázolt forgatókönyv valóban megvalósul, sokan nem munkahelyüket, hanem „csak” vállalkozásukat fogják elveszíteni, pontosabban eladni. A sokat emlegetett és várt aktív kisvállalkozási politika céljai közé be lehetne emelni a csatlakozásig védett piacon működő magyar vállalkozások megerősítését, ha a gazdaságpolitika is osztja az említett kisvállalkozói aggodalmakat. A stratégiai „fenyegetés” valódi méreteit azonban előbb fel kellene mérni, hiszen Görögországban és Portugáliában sem tűnt el a hazai kisvállalkozói szektor a csatlakozás után. Persze ezek az országok Magyarországnál sokkal távolabb vannak Európa tőkeerős közepétől. A stratégiakészítés azonban nemcsak közép-, hanem hosszú távú gondolkodást is jelent. Azt ugyancsak mérlegelni kell, hogy fél vagy egy évtized múlva a most még csatlakozásra felkészületlen magyar kis- és középvállalkozók – különösen a keleti országrészben – hasonló „fenyegetést” jelentenek majd román, esetleg jugoszláv és ukrán versenytársaik számára, mint amilyet most sokan Nyugatra felől érzékelnek. A magyar EU-csatlakozás után elképzelhető – bár egyelőre nem látható mértékű – belföldi piacvesztést túlélő magyar vállalkozások néhány évvel később már felkészült és tőkeerős piaci szereplőkké válhatnak Kelet- és Délkelet-Európában. Ehhez azonban jól végiggondolt felkészülés szükséges. Minél hamarabb át kellene tekinteni, hogy az említett kis- és középvállalkozói félelmek milyen széles kört érintenek, és valójában milyen mértékű piacvesztés fenyegetheti ezeket a magyar piaci szereplőket. Ez után kellene eldönteni, hogy kiknél és milyen eszközökkel szükséges a versenyképesség és a tőkeerős megerősítése kormányzati segítséggel. Az elkerülhetetlen piaci diszkriminációt és versenytorzítást okozó állami eszközök bevetésével azonban itt is csínján kell bánni, és óvakodni kellene attól, hogy a kormányzat (a „regulatory capture” jelenségéhez hasonlóan) vélt veszélyekre hivatkozó vállalkozói érdekcsoportok foglyává váljon ezeken a szabályozási területeken.

Várhegyi Éva

kandidátus, a Pénzügykutató Rt. tudományos főmunkatársa

Az EU-csatlakozás gazdasági hatásait alapvetően az határozza meg, hogy a magyar gazdaság az unió (nagyjából) egységes belső piacának részévé válik. Vagyis a csatlakozás pillanatától (néhány kivétellel) lebomlanak az áru, a tőke, a munkaerő és a szolgáltatások szabad mozgását korlátozó akadályok. Mivel az elmúlt évtizedben, de különösen az Európai megállapodás (1994) és Magyarország OECD-tagsága (1996) óta ezeknek az akadályoknak a többségét fokozatosan felszámolták, a csatlakozás deklarálása nem hoz törésszerű változást ezeken a területeken.

Pénzügyi szektor

A többéves liberalizációs folyamat eredményeképpen a tőkeáramlás és a szolgáltatásnyújtás szabadságát gátló szabályozási korlátok 2001 nyarára csaknem teljesen leépültek. A csatlakozás így kevés változással jár, és van olyan terület, ahol átmenetileg fennmaradnak a ma meglévő korlátok (lásd például a külföldiek termőföldtulajdon-szerzését). A tőke és a szolgáltatások csaknem szabad áramlása a pénzügyi szektor működési feltételeit már eddig is gyökeresen megváltoztatta. A pénzügyi szolgáltató intézmények szabad letelepedése következtében a belföldi piacon felerősödött a verseny, amely a határon átnyúló szolgáltatások is erősítenek.

A pénzügyi szektorban a legfontosabb változást a fióktelep létesítésének jelenlegi speciális (nem EU-konform) feltételeinek kiiktatása jelenti majd, amelyek a csatlakozás pillanatától automatikusan bekövetkeznek. A bankpiacon például ez azzal jár, hogy a csatlakozást követően külön tőkekövetelmény (dotációs tőke) nélkül alapíthat bármely uniós tagállamban bejegyzett hitelintézet fiókot Magyarországon, és a fióktelep kockázatvállalását (vagyis hitelnyújtását és befektetéseit) az anyabank tőkeereje, és nem a fióké fogja korlátozni. A tőkeerős unióbeli bankok fiókalapítása, illetve a ma önálló jogi személyként működő leánybankok fiókká történő átminősítése ronthatja a ma Magyarországon bejegyzett, az uniós versenytársakéhoz képest szerény tőkével rendelkező bankok üzleti lehetőségeit. Ugyancsak kedvezőtlen hatást gyakorol a Magyarországon működő bankok számára az, hogy a csatlakozást követően a jelenlegi 1-ről 6 millió forintra nő a betétbiztosítás kártalanítási plafonja, ami megnöveli a bankok költségeit – igaz, másfelől növeli a betétesek biztonságát.

A bankpiaci verseny erősödése ugyanakkor jótékony hatással járhat a szolgáltatások áraira és minőségére. Hiába működik ma Magyarországon negyven bank, és hiába váltak (a fiókműködést kivéve) szabaddá a határon átnyúló szolgáltatások, a lakossági és kisvállalkozói piacon még mindig jóval magasabb (átlagosan az uniós átlag kétszeresére rúgó) kamatréssel működnek a magyar bankok, mint ami az Európai Unió bankrendszerére jellemző. A monopolisztikus verseny ma is lehetővé teszi, hogy a bankok többsége az uniós versenytársakét jócskán (átlagosan kétszeresen) meghaladó fajlagos költséggel működjön, és a nem hatékony működés költségét a magas kamatrésen keresztül áthárítsa a betétesekre és a hitelfelvevőkre.

A csatlakozástól – ha nem is azonnal, de középtávon – az várható, hogy a Magyarországon működő bankok kamatrésai fokozatosan közeledni fognak az uniós versenytársakéhoz, miként ez más, korábban csatlakozott országok esetében is megfigyelhető volt. Arra is számítani lehet, hogy – más üzleti lehetőségek hiányában, minthogy a nagyvállala-

latok hitelezéséért tovább erősödik a verseny – nagyobb elánnal fordulnak a kis- és középvállalkozói szektor felé, és a mainál kedvezőbb kondíciókkal nyújtanak hiteleket számukra. A lakossági bankszolgáltatásokban várhatóan lassabban érezheti magát a verseny jótékony hatása: akkor, amikor az elektronikus bankolás elterjedése miatt többen igénybe vehetik a határon átnyúló szolgáltatásokat. A személyes kapcsolatokat igénylő szolgáltatások (például hitelezés) terén a fiókbankok szaporodása erősítheti valamelyest a versenyt.

Kamatok és költségvetés

A reálkamatok mérséklődése inkább majd a monetáris uniós tagságtól várható, akkor, amikor a kamatok konvergenciája végbemegy. Az EU-csatlakozás önmagában nem oldja meg a jegybanki kamatpolitika mai problémáját: azt, hogy a laza költségvetési és jövedelempolitika ellenében egyedül próbálja erőltetni a dezinflációt, amivel nemcsak a gazdasági növekedést fékező árfolyamszintet alakít ki, de – a magas reálkamatok ellenére – a pénzügyi megtakarításokat sem képes ösztönözni. Bár az EU-tagság a mainál fegyelmezettebb költségvetési politikát követel meg, a sokáig nem halasztható strukturális reformok (nyugdíjreform folytatása, egészségbiztosítás) kezdetben komoly kiadásokkal jár, miközben a megtakarítások csak hosszabb távon jelentkeznek.

További problémát jelent, hogy a magyar kormány olyan célok érdekében is elkötelezte magát, amelyek nem felszámolják, hanem éppen konzerválják az elmaradott termelési struktúrákat (lásd agrártámogatások), illetve amelyek szociálpolitikailag indokolatlanok, ugyanakkor a költségvetésre exponenciálisan növekvő terhet raknak (lásd lakáskamat-támogatás). Eközben a működő tőke vonzását segítő és a versenyképességet is növelő infrastrukturális fejlesztések már szétfeszítenék a központi költségvetést. Az aktuálpolitikai érdekekből vállalt, gazdaságilag ésszerűtlen kötelezettségek, illetve az egyre sürgetőbb reformokat szolgáló, nélkülözhetetlen állami kiadások terhei mellett nehezen képzelhető el 2004-től olyan (többé-kevésbé kiegyensúlyozott) költségvetés, amely a magyar gazdaság versenyképességét elősegítő adó- és járulékmérséklést is megvalósíthatná.

Pedig az uniós egységes belső piacon folyó versenyben akkor lesz képes a magyar gazdaság a felzárkózáshoz nélkülözhetetlen, az uniós átlagnál gyorsabb növekedésre, ha a bérköltségekből fakadó versenyelonyt a bérszínvonal emelkedése mellett is megőrzi, és a külföldi működő tőke mellett az itthon felhalmozott tőke is a beruházások forrásává válik. A mainál nagyobb és könnyebben hozzáférhető piacból fakadó elonyt akkor tudja a magyar termelők (és foglalkoztatottaik) kiaknázni, ha tartósan megőrzi versenyképességüket. A költségvetési és a monetáris politika a maga eszközeivel nemcsak segítheti, de gátolhatja ezt – miként éppen mostanában teszi. Ha a két politikának továbbra is ez a kedvezőtlen keveréke (laza költségvetési és jövedelempolitika, szigorú monetáris politika) marad fenn, egyhamar nem fogjuk élvezni a csatlakozás potenciális elonyeit.